

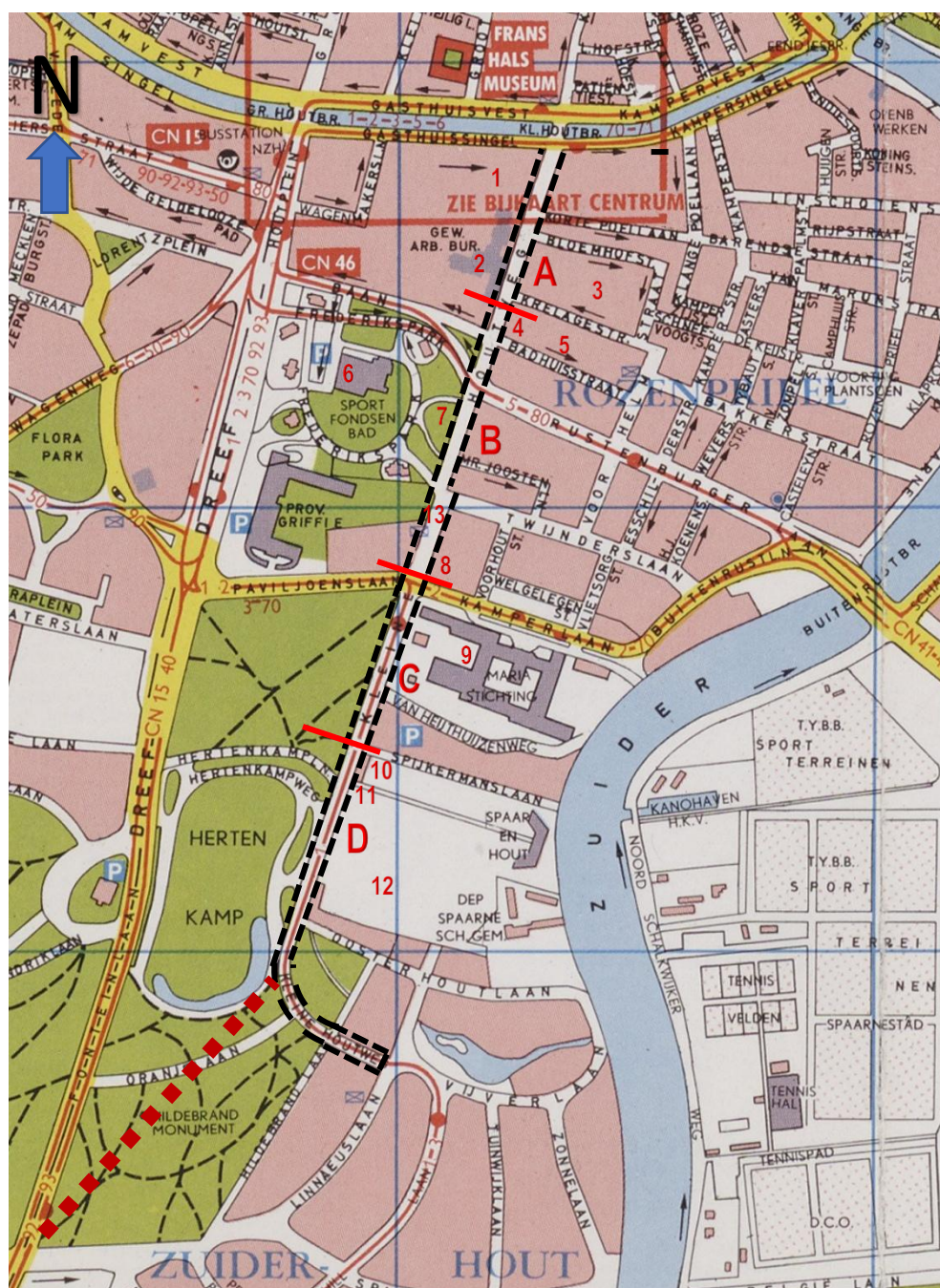
Kleine Houtweg

Inhoud

1	Overzichtskaart	2
2	Afbeeldingen Sectie Bloemhof.....	3
2.1	Noordelijke entree.....	3
2.2	Kwekerij Bloemhof.....	5
2.3	Vierhand	8
2.4	Doopsgezind weeshuis	9
3	Afbeeldingen Sectie Frederikspark	10
4	Afbeeldingen Sectie Mariastichting	13
5	Afbeeldingen Sectie Spaar en Hout.....	19
6	Ontwikkeling in plattegronden	24
7	Oorsprong van de naam	28
8	Ontstaan van de Kleine Houtweg	28
9	Ontwikkeling Sectie Bloemhof.....	29
9.1	Algemene ontwikkeling/Noordelijke entree	29
9.2	Kwekerij Bloemhof.....	30
9.3	Ontwikkeling terrein van voormalige Vierhand.....	32
9.4	Doopsgezind Weeshuis.....	36
9.4.1	Periode Weeshuis (1872-1939)	36
9.4.2	Overgangsperiode (1939-1942)	36
9.4.3	Periode Gewestelijke Arbeidsbureau (1942-1982)	36
9.4.4	Periode Rijksarchief en Noord-Hollandsarchief (1982-2014).....	37
9.4.5	Periode Hart (2014-heden)	37
10	Ontwikkeling Sectie Frederikspark	38
10.1	Algemene ontwikkeling	38
10.1.1	Westelijke zijde	38
10.1.2	Oostelijke zijde	39
10.2	Brongebouw	40
10.3	Badhuis	41
10.4	Zanderinstituut	41
10.5	Sportfondsenbad	42
10.6	Woonhuis/museum Van Looy	42
11	Ontwikkeling Sectie Mariastichting	44
11.1	Algemene ontwikkeling	44
11.1.1	Westelijke zijde	44
11.1.2	Oostelijke zijde	44
11.2	Ziekenhuis Mariastichting.....	44
11.2.1	Ontstaan van het ziekenhuis	44

11.2.2	Groei van het ziekenhuis	46
11.2.3	Fusie Mariastichting en Diaconessenhuis	47
11.2.4	Integratie en einde ziekenhuislocatie Van Heythuysenweg	49
11.3	Periode na het ziekenhuis.....	50
12	Ontwikkeling Sectie Spaar en Hout.....	52
12.1	Algemene ontwikkeling	52
12.2	Hofje van Heythuyzen.....	52
12.3	Spaar en Hout	52
12.4	Middelhout	53
13	Ontwikkeling verbinding met de Fonteinlaan	54
14	Bibliografie uitgebreid	55

1 Overzichtsk kaart

Noord-Hollands archief ; Uitsnede van kaart NL-HlmNHA_560_2105 ; Falkplan ; 1977 ;
Plattegrond van Haarlem. De begrenzing van de Kleine Houtweg wordt op de kaart aangegeven door : - - - - -

Sectiebegrenzing: —————

A: Sectie Bloemhof
B: Sectie Frederikspark
C: Sectie Mariastichting
D: Sectie Spaar en Hout

1 : Voormalig Vierhand/Veilinggebouw
2 : Voormalig Doopsgezind Weeshuis
3 : Voormalig Kwekerij Bloemhof
4 : Voormalig Zanderinstituut
5 : Voormalig Badhuis
6 : Voormalig Brongebouw/Sportfondsenbad
7 : Frederikspark
8 : Voormalig woonhuis/museum Van Looy
9 : Voormalig Ziekenhuis Mariastichting
10 : Hofje van Heythuyzen
11 : Poort van Spaar en Hout
12 : Appartementengebouwen Middelhout
13 : Voormalige brug van tuindelen Welgelegen

Afwisselend wel/niet bestaande en verschillend vormgegeven verbinding met het zuidelijk uiteinde van de Fonteinlaan

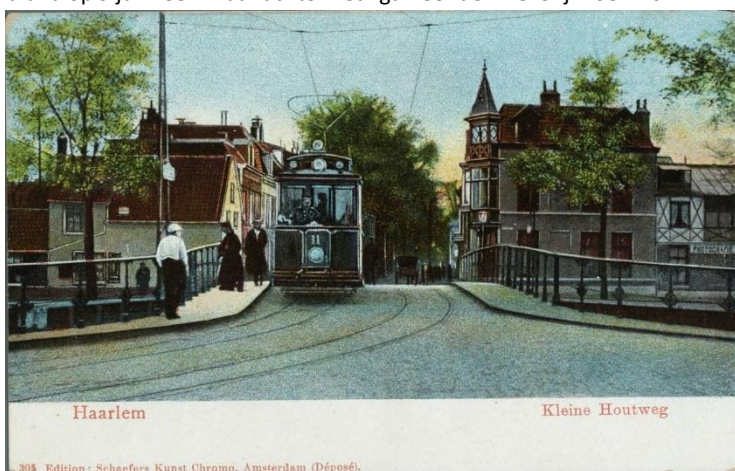

2 Afbeeldingen Sectie Bloemhof

2.1 Noordelijke entree

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1334 van de Historische Vereniging Haerlem te Haarlem, Inventarisnummer 2066. Maker:? Datum: 10 juli 1884. Kleine Houtbrug, gezicht richting zuid in de Kleine Houtweg. Links, op de nummers Kleine Houtweg 9-11 de houthandel van de heer Haartman na de brand op 9 juli 1884. Daar achter het ligt weer de kwekerij Bloemhof.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2195. Maker: uitgever J.H. Schaefer, Amsterdam. Datum:? Kleine Houtstraat, gezicht richting zuid over de Kleine Houtbrug (brug 305) met tram en in kijik in de Kleine Houtweg

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2260. Maker: J.H. Schaefer, Amsterdam. Datum:? Kleine Houtstraat, gezicht richting zuid op de Kleine Houtbrug met zicht op een tram en de Kleine Houtweg daar achter. Hier is al een brede brug zichtbaar. Geheel links staat nog een klein huis op de hoek. Nu staat daar een veel hoger begin 20^e eeuwse huis.

DSC_00039461 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Gasthuisvest hoek Kleine Houtstraat, gezicht richting zuid over de Kleine Houtbrug. Locatie vergelijkbaar met bovenstaande twee afbeeldingen. De inktijk in de Kleine Houtweg is vergelijkbaar met die van de eerste foto van dit artikel.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2259. Maker: ? Datum: post-stempel 1928. Kleine Houtbrug, gezicht richting zuid met inktijk in de Kleine Houtweg

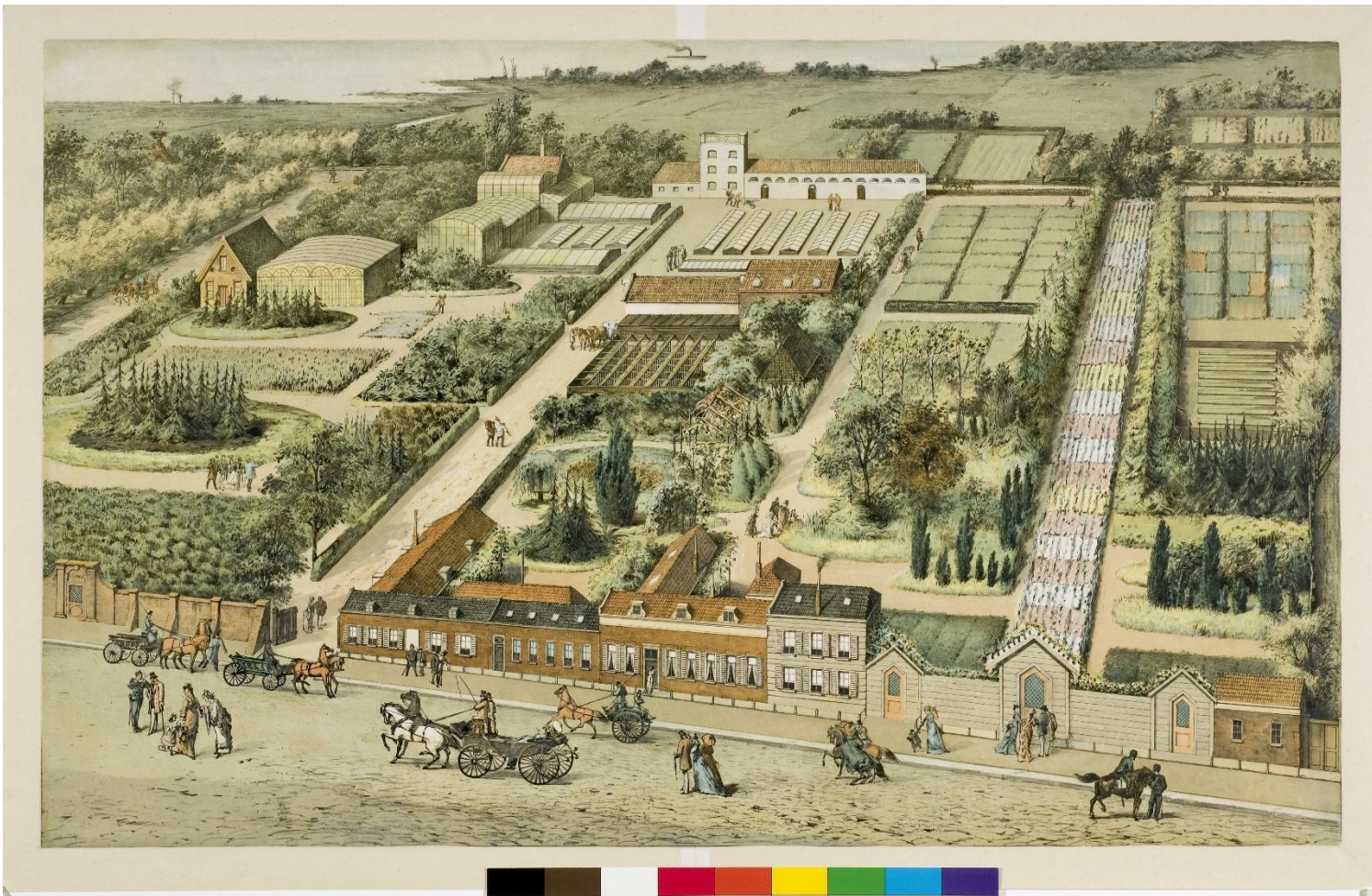
DSC_00039460 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtbrug, gezicht richting zuid zuidwest met inktijk in de Kleine Houtweg. Locatie vergelijkbaar met die van afbeelding links

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1336 glasnegatieven en foto's van het Bedrijf Openbare Werken te Haarlem betreffende topografisch Haarlem, Inventarisnummer 1421. Maker: J. Fielmich. Datum: 16 september 1973. Kleine Houtweg tussen Kampersingel en Korte Poellaan, gezicht richting noordoost

DSC_00039458 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg even ten noorden van de Stalmakerslaan, gezicht richting noord oost. Locatie vergelijkbaar met foto links

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 4639. Vogelvluicht van de kwekerij "Bloemhof" van E.H. Krelage en Zoon aan de Kleine Houtweg in Haarlem. Maker:? Datum: 1875-1900. Op de voorgrond de Kleine Houtweg, gezicht richting oostzuidoost. Op de achtergrond het Spaarne.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 23302. Maker:? Datum: 1895. Narcissenveld van kwekerij "De Bloemhof" aan de Kleine Houtweg. Op de achtergrond is het voormalige doopsgezind weeshuis aan de Kleine Houtweg zichtbaar. Gezien de gezichtsrichting op dit oude weeshuis moet het standpunt van de foto ergens tussen de huidige Bloemhofstraat en Krelagestraat zijn

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisnr 41452. Makers: E. Vermorcken, W. Hekking, Stoomdrukkerij gebr. Van Es. Datum: 1859. Kleine Houtweg Haarlem, kwekerij Bloemhof van P.H. Krelage & Zoon te Haarlem, gezicht in de wintertuin.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 32380. Maker:? Datum: 1880. Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost. De houten muur met de poortjes achter de bomen is is kwekerij Bloemhof van de familie Krelage

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 32385. Maker:? Datum: 1904-1906. Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost. Geheel links de ingang van de Bloemhofstraat. De locatie van deze foto is vergelijkbaar met afbeelding links.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1334 van de Historische Vereniging Haerlem te Haarlem, Inventarisnummer 2069. Maker:? Datum: 1905. Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost op nummer 23 tussen Krelagestraat en Bloemhofstraat. Dit is het geboortehuis van Frederik van Eeden (1860-1932). Dit huis is hetzelfde als het huis geheel rechts op de foto hierboven. Op de foto rechts boven is een heel klein stukje van het huis zichtbaar. Wel moet de voordeur verplaatst zijn.

DSC_00039455 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg tussen Krelagestraat en Bloemhofstraat, gezicht richting noord oost. Locatie vergelijkbaar met die van foto hierboven en foto linksboven.

DSC_0009453 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg tussen Krelagestraat en Bloemhofstraat, gezicht richting noord oost. Locatie vergelijkbaar met afbeelding hierboven.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Beeldbank De Boer, Inventarisnummer NI-HlmNHA_1478_10586K00_30. Datum: 26 april 1972. Bloemhofstraat 14, Gezicht zuid op Tegelunie, de voormalige bloembollenschuur van Krelage

DSC_00039883 ; AV ; 30-06-2025 ; Kleine Houtweg 19, het voormalige bedrijfs- en kantooradres van kwekerij Bloemhof

DSC_00039866 ; AV ; 28-06-2025 ; Kleine Houtweg 23, het voormalige woonhuis van de familie Krelage en geruime tijd ook het bedrijfsadres

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Inventarisnummer 2058. Maker: ? Datum: 1926 volgens toelichting van het Noord-Hollandsarchief. Het gebouw werd echter pas op 27 juli 1927 geopend, nadat het terrein eind 1926 gekocht werd. Zomer 1927 lijkt een betere datum. Kleine Houtweg 16, gezicht richting west op de ingang van het veilinggebouw

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Beeldbank De Boer, Inventarisnummer NL-HlmNHA_1478_14752K00_26. Datum: 20-12-1984. Kleine Houtweg 16, gezicht richting west op de ingang van het complex van Donnelly-Vierhand

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 32147. Maker: W.M. Havenaar. Datum: 7 april 1977. Kleine Houtweg 16. Gezicht richting west op het voormalige gebouw van de Vierhand Reclamediensten, later Donnelly-Vierhand BV. Het complex was op het binnenterrein gelegen achter de huizen van de Kleine Houtweg

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1336 glasnegatieven en foto's van het Bedrijf Openbare Werken te Haarlem betreffende topografisch Haarlem, Inventarisnummer 5199. Maker: J. Fielmich. Datum: 12-2-1989. Kleine Houtweg 16. Gezicht richting noordoost op de voormalige Vierhand. Het was een fors complex, dat op een binnenterrein gelegen was. De Kleine Houtweg loopt geheel rechts achter de bebouwing.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Beeldbank De Boer, Inventarisnummer 4111. Datum 14-08-1990. Gezicht richting noordoost op de nieuwbouw in wording t.p.v. van de Vierhand. Foto vergelijkbaar met rechts boven.

DSC_00039457 ; AV ; Haarlem, Kleine Houtweg, doorsteek Stalhouderslaan, Gezicht richting noordwest. Locatie vergelijkbaar met foto linksboven.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 32139. Maker: J. van Koot. Datum: 28 juni 1909. Kleine Houtweg, gezicht richting west op het Doopsgezinde Weeshuis

DSC_00039456 ; AV ; Haarlem, Kleine Houtweg bij Bloemhofstraat, gezicht richting west. Locatie vergelijkbaar met afbeelding hierboven. Exact vergelijkbare afbeelding is niet mogelijk door bebouwing.

3 Afbeeldingen Sectie Frederikspark

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2197. Maker: J.H. Schaefer, Amsterdam. Datum: poststempel 1931. Kleine Houtweg hoek Baan, gezicht richting noord. R.K. Meisjesschool nummer 527.

DSC_00039452 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg hoek Baan, gezicht richting noord. Locatie van foto vergelijkbaar met die van foto links

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 32386. Maker: ? Datum: 1905. Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost op nummer 31 op de hoek met de Badhuisstraat. Dit is het Haarlemsch Medico-mechanisch Zander-Instituut. Dit was o.a. samen met het Brongebouw onderdeel van het concept Haarlem Kuuroord

DSC_00039451 ; AV ; 14-5-2025 ; Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost op hoek met Badhuisstraat (rechts). Locatie vergelijkbaar met die van foto links.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41448. Maker: I.A. Tempelen. Datum: 1781. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op vermoedelijk de buitenplaatsjes "Werk en Rust" (midden) en "Veldsig" (rechts) bij de Rustenburgerlaan of Baan.

Haarlem
De kleine Houtweg.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2305. Maker: A. Bosse. Datum? Kleine Houtweg ter hoogte van de Rustenburgerlaan, gezicht richting zuid. De kaart moet dateren van voor 1927, want toen is het huis links afgebroken voor de verbreding van de Rustenburgerlaan.

Utg. Anton Bosse, Haarlem.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1334 van de Historische Vereniging Haerlem te Haarlem, Inventarisnummer 2071. Maker: R. van der Werff. Datum: 1927. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op nummer 55. Het is het woonhuis van de weduwe A.A. Sprenger, geboren jonkvrouwe Vegelin van Claerbergen. Het huis is in december 1927 afgebroken i.v.m. de verbreding van de Rustenburgerlaan.

DSC_00039449 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg even ten noorden van de Rustenburgerlaan, gezicht richting zuid. Locatie vergelijkbaar met die van afbeelding hierboven

DSC_0009447 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg even ten zuiden van de Rustenburgerlaan, gezicht richting noord noordoost. Locatie vergelijkbaar met die van afbeelding hierboven

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisnummer 32602. Maker:? Datum: 1924. Kleine Houtweg, gezicht richting oost met inktijk in de Twijnderslaan met de koepel "Buitenrust".

DSC_0009445 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg gezicht richting oost met inktijk in de Twijnderslaan. Locatie vergelijkbaar met die van foto Links.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 32583. Maker: J.H. Fortgens. Datum : 1930. Kleine Houtweg, gezicht oost op nr. 103, voormalig woonhuis van schilder/schrijver Jacobus van Looij.(uitsnede)

DSC_00039444 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg hoek Kamperlaan (geheel rechts), gezicht richting oost op het voormalige woonhuis van de schilder Jacobus van Looij. Locatie vergelijkbaar met afbeelding links

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41449. Maker: H.P. Schouten. Datum: 1778-1783. Waarschijnlijk: gezicht op de Kleine Houtweg richting zuid. Rechts een theekoepeltje op de hoek van de Paviljoenslaan en links een huis op de hoek van de Kamperlaan.

4 Afbeeldingen Sectie Mariastichting

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1478 foto's en negatieven van Fotopersbureau De Boer te Haarlem, Inventarisnummer 5389. Maker: C. de Boer. Datum: 1979. Luchtfoto van de voormalige Mariastichting. Gezicht richting noordoost. Op de voorgrond de Kleine Houtweg. Op de achtergrond over het Spaarne de Buitenrustbruggen

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 46309. Maker: W. Hendriks. Datum: 28 of 29 januari 1794. Kleine Houtweg, sneeuwgezicht in de Haarlemmerhout met esdoorns. Gezien de bebouwing aan de linkerkant moet dit een gezicht richting zuid zijn. Het is niet geheel duidelijk, waar het aan de Kleine Houtweg is. Maar gezien de beplanting aan de rechterkant moet het ergens langs de Haarlemmerhout zijn en niet ter hoogte van het Frederikspark. Aangezien men nog ver in de diepte kan kijken is een locatie ter hoogte van de vroegere Mariastichting mogelijk.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41431. Maker: ? Datum: 1850. Kleine Houtweg 119. Dit nummer komt echter niet overeen met de huidige nummering. Het zuidelijk deel van de Kleine Houtweg lijkt niet waarschijnlijk.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2306. Maker: uitgever F.J. Frölich Haarlem. Datum? Kleine Houtweg, gezicht richting zuid ter hoogte van de Bellevuelaan. Geheel links is nog een miniem stukje zichtbaar van de theekoepel op de hoek ervan

DSC_0009441 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg even ten noorden van de Bellevuelaan, gezicht richting zuid. Locatie vergelijkbaar met afbeelding hierboven.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41451. Maker: C. Ekama. Datum: 1859. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op de buitenplaats Zorgvrij met links de theekoepel van het naburige Bellevue.

DSC_00039437 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg, gezicht richting oost met inblik in de Bellevuelaan. Locatie vergelijkbaar met afbeelding links.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 32615. Maker: ? Datum: ± 1895 . Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost op de voormalige buitenplaats Zorgvrij. Op de achtergrond de theekoepel van Bellevue.

DSC_0009433 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg hoek Spijkermanslaan, gezicht richting noordoost. Uitsnede van foto. Locatie vergelijkbaar met die van afbeelding links.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2307. Maker: uitgever dr. Trenkler Co, Leipzig. Datum: 1905. Kleine Houtweg bij de Bellevuelaan. Gezicht richting noord

DSC_00039436 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg hoek Bellevuelaan, gezicht richting noordoost. Locatie vergelijkbaar met afbeelding links. Uitsnede van foto.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prent-briefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, invent.nr. 2263. Maker? Datum:? Kleine Houtweg, gezicht richting zuidoost op de hoek met de Kamperlaan(uitsnede)

DSC_00039440 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Paviljoenslaan, gezicht richting zuidoost
Op de hoek Kleine Houtweg / Kamperlaan (geheel links). Zicht op de torenflat ter
plaatsse van het voormalige beddenhuis van de Mariastichting

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1336 glasnegatieven en foto's van het Bedrijf Openbare Werken te Haarlem betreffende topografisch Haarlem, Inventarisnummer 472. Maker: W.M. Zilver Rupe. Datum: 19 september 1970. Paviljoenslaan, gezicht richting oost zuidoost op de Kleine Houtweg met links nummer 109. Rechts op de achtergrond het voormalige beddenhuis van de voormalige Mariastichting (uitsnede)

DSC_00039439 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Paviljoenslaan, gezicht richting zuidoost op de hoek Kleine Houtweg / Kamperlaan (geheel links). Zicht op de torenflat ter plaatse van het voormalige beddenhuis van de Maria-stichting. Locatie van foto vergelijkbaar met die van links.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1336 glasnegatieven en foto's van het Bedrijf Openbare Werken te Haarlem betreffende topografisch Haarlem, Inventarisnummer 481. Maker: W.M. Zilver Rupe. Datum: 19 september 1970. Vlooienveld aan de Paviljoenslaan, gezicht richting oost op de Kleine Houtweg met het voormalige ziekenhuis Mariastichting. geheel links de theekoepel, die momenteel aan de noordzijde van de Bellevuelaan staat. Het woonhuis in het midden is verdwenen. (Uitsnede foto)

DSC_00039437 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg, gezicht richting oost met inblik in de Bellevuelaan. Locatie van foto vergelijkbaar met die van links.

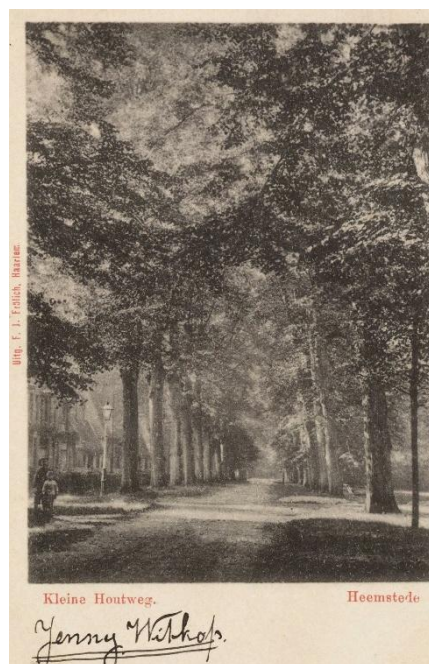

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1336 glasnegatieven en foto's van het Bedrijf Openbare Werken te Haarlem betreffende topografisch Haarlem, Inventarisnummer 471. Maker: W.M. Zilver Rupe. Datum: 19 september 1970. Kleine Houtweg ter hoogte van de Bellevuelaan. Gezicht richting noordoost op de nummers 109-119. Rechts op de achtergrond de voormalige zusterflat van de voormalige Mariastichting (uitsnede van foto)

DSC_00039436 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg hoek Bellevuelaan, gezicht richting noordoost. Locatie van foto vergelijkbaar met die van fotolinks.

5 Afbeeldingen Sectie Spaar en Hout

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inv.nr. 2301. Maker: uitg. F.J. Frölich Haarlem. Datum: poststempel 1901. Kleine Houtweg, gezicht richting zuid. Als je goed kijkt is links achter de bomen in de verte het Hofje van Heythuyzen zichtbaar. Toen der tijd was het hier zichtbare deel van de Kleine Houtweg grotendeels Heemsteeds grondgebied

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2309. Maker: uitgever Weenenk en Snel Den Haag. Datum: poststempel 1912. Kleine Houtweg, gezicht richting zuid. Bij uitvergroting is aan het einde van de weg duidelijk het einde zichtbaar. De locatie moet dan toch ergens in het deel ten zuiden van de Paviljoenslaan / Kamperlaan zijn.

DSC_0009432 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg ter hoogte van het Hofje van Heythuyzen, gezicht richting zuid. Locatie van afbeelding vermoedelijk gelijk aan die van de rechter afbeelding hierboven.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1336 glasnegatieven en foto's van het Bedrijf Openbare Werken te Haarlem betreffende topografisch Haarlem, Inventarisnummer 8859. Maker: J. Fielmich. Datum: 17 november 2008. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op het Hofje van Heythuyzen. Geheel links het beddenhuis van het voormalige ziekenhuis Mariastichting

DSC_00039431 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost op het Hofje van Heythuyzen. Locatie van foto vergelijkbaar met die van hierboven, maar de kijkrichting is meer naar het noordoosten gedraaid. Boeiend contrast tussen oud en nieuw? Is de nieuwe flat beter dan de oude flat?

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41439. Maker: H. de Leth. Datum: 1731-1732. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op het ingangshek van de vroegere buitenplaats Spaar en Hout. Op de smeedijzers bekroning van de poort de initialen van de toenmalige eigenaar en zijn vrouw (De Neufville en Van Gelder)

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41441. Maker: P.J. Lutgers, Desguerrois & Co. Datum: 1837-1844. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op de toegang van de buitenplaats Spaar en Hout.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 25101. Maker: ? Datum: 1857-1907. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op het vroegere landhuis Spaar en Hout

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1334 van de Historische Vereniging Haarlem te Haarlem, Inventarisnummer 1712. Maker: A. Peperkamp. Datum: 1930. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op de nieuwe ingang van het nieuwe Spaar en Hout.

DSC_00039429 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost op het poortgebouw van Spaar en Hout

DSC_00039430 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg, gezicht richting oost op het poortgebouw van Spaar en Hout. Locatie van foto vergelijkbaar met die van afbeelding hierboven

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 25129. Maker: A. Peperkamp. Datum: 1935. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op het nieuwe hoofdgebouw Spaar en Hout

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41427. Maker: H. Teding van Berkhout. Datum: 15 mei 1897. Kleine Houtweg, gezicht richting noordoost op een huisje aan het zuidelijk uiteinde van de Kleine Houtweg.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24625. Maker? Datum: ±1900. Kleine Houtweg, gezicht richting noord. Rechts Spaar en Hout ?

DSC_00039428 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg, gezicht richting oost op (de toegang tot) het appartementencomplex Middelhout. Mogelijk is de locatie vergelijkbaar met de afbeelding hierboven.

DSC_00039427 ; AV ; 14-5-2025 ; Haarlem, Kleine Houtweg nabij de Oosterhoutlaan, gezicht richting noord. Locatie mogelijk vergelijkbaar met die van foto hierboven.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24626. Maker: ? Datum: 1936. Kleine Houtweg, gezicht richting zuidoost op de nummers 141-143. Deze huisnummers zijn vandaag de dag niet meer te vinden. Het poortgebouw van Spaar en Hout is nummer 139A. Ze moeten dus direct ten zuiden daarvan gestaan hebben.

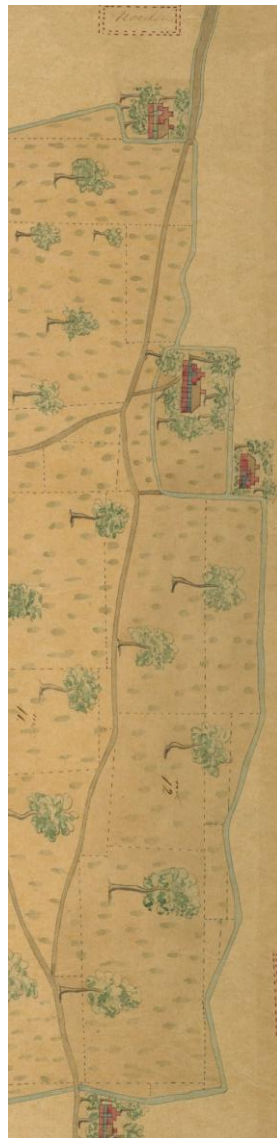

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41884. Maker: W. Hendriks. Datum: 1820. Titel: In de Haarlemmerhout. De prent is aangekocht in 1899. Volgens de aanwinsten lijst van 1899 is de tekening gesitueerd aan het einde van de Kleine Houtweg langs de sloot. Gezien de richting van de schaduwen moet dit een gezicht in zuidelijke richting zijn.

6 Ontwikkeling in plattegronden

Uitsnede A
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Inventarisnummer:
NL-HlmNHA_560_002423; maker: J. van Deventer,
1550-1570, kaart van Haarlem en omgeving

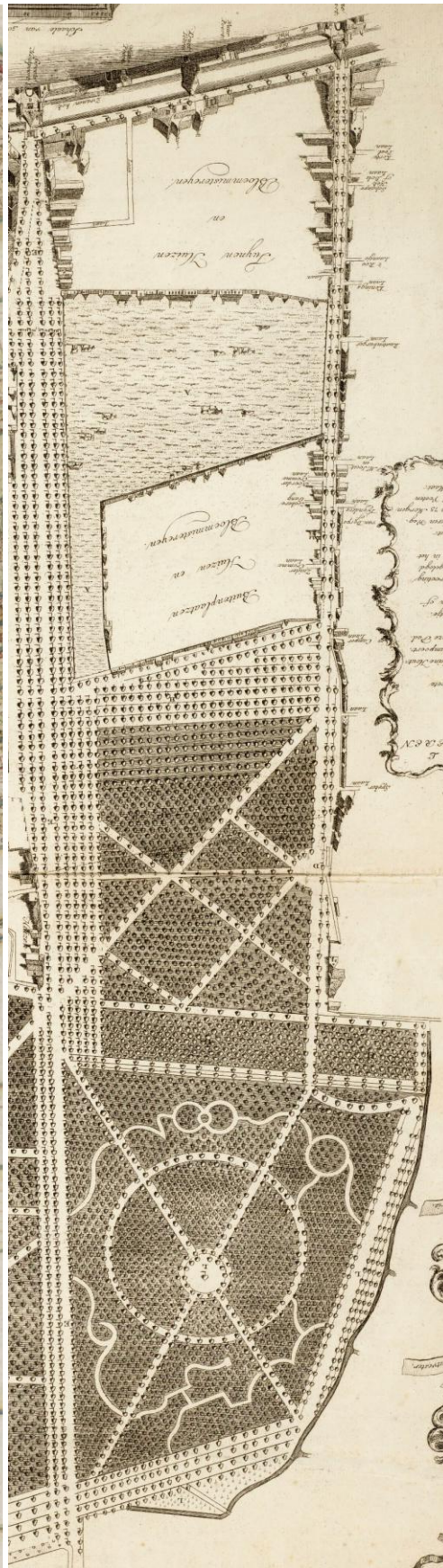
Uitsnede B
Haarlem, Noord-Hollandsarchief,
collectie 1100 van gemeente Haarlem
inv.nr. 52105. Maker: P. Coenraetsz.
Datum: 1573. Kopie uit 1864.

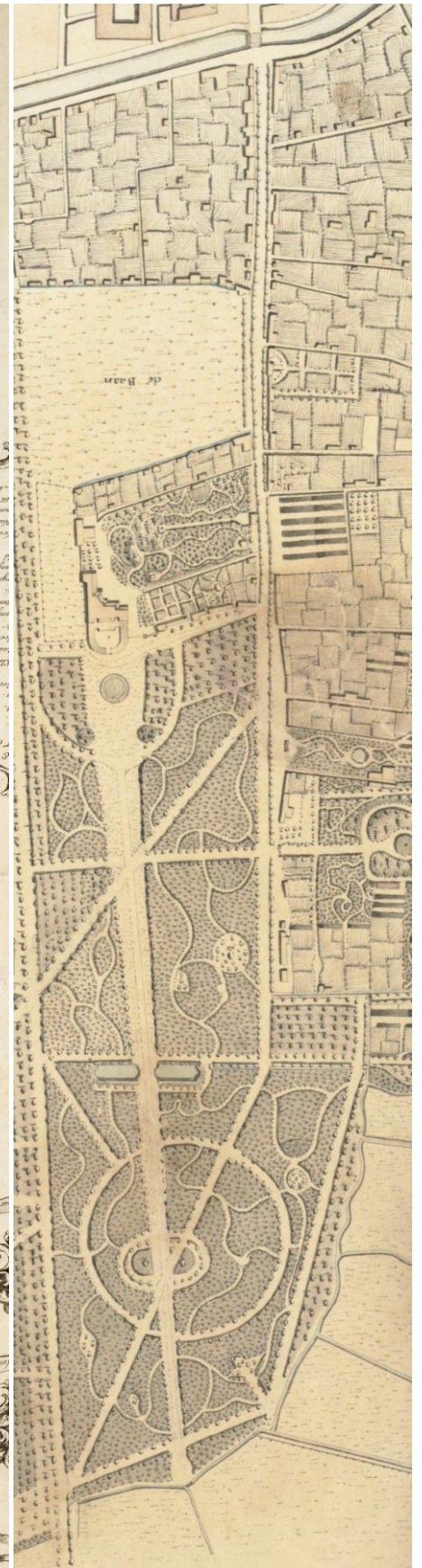
Uitsnede C
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1097 van
gemeente Heemstede, Inventarisnummer 3064. Maker:
B.F. Berckenrode. Datum: 1621. Kaart van de
Heerlijkheid Heemstede

Uitsnede D
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1097 van gemeente Heemstede, Inventarisnummer 3036. Maker : B.F. Berckenrode. Datum: 1643. Kaart van de Heerlijkheid Heemstede

Uitsnede E
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Kaart Haarlemmerhout, collectie 560 kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland, Inventarisnummer 1008. Makers: H. Spilman, J. van Varel, datum: 1756-1769.

Uitsnede F
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, kaart van de Haarlemmerhout met aangrenzende buitenplaatsen en tuinen, Collectie 1100 van Gemeente Haarlem, inv.nr. 52312. Makers: G.J. le Fevre de Montigny, C.C. van Hooff. Datum: 1799.

Uitsnede G

Haarlem, Noord-Hollands archief, kaart Haarlemmerhout naar de laatste aanleg van J.D. Zocher, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 52113. Makers: W.C. van Baarsel, P. N. Tuyn, F.J. Nautz, datum: 1837.

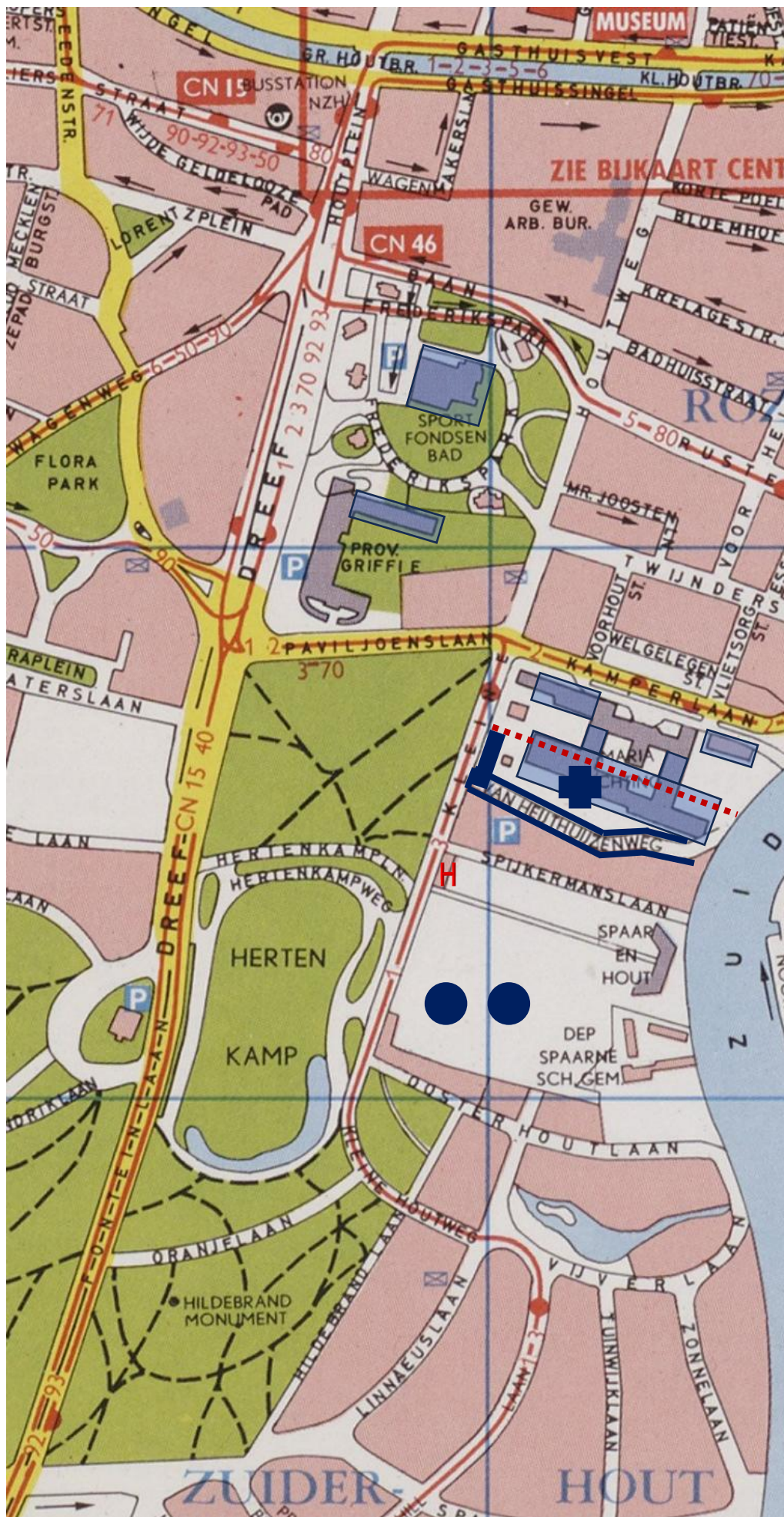
Uitsnede H

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, inv.nr. NL-HlmNHA_51000740_G. Maker: N. F. Perk. Datum: 1880-1883. Bijgewerkt tot 1882. Kaart van Haarlem.

Uitsnede J

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 560 Kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland. Inv.nr. 1191. Maker: M.A. Jacobson. Datum: 1930. Kaart van Haarlem, Bloemendaal en Heemstede naar officiële bronnen bewerkt. Met losse lijst van straten, wegen, lanen en paden in de gemeente Haarlem, Bloemendaal en Heemstede

Uitsnede K. Haarlem, Noord-Hollandsarchief,
 Inventarisnummer: NL-HlmNHA_560_2105.
 Maker: Uitgever Falkplan. Datum: 1977.
 Plattegrond van Haarlem.

- Verdwenen bebouwing
- Verdwenen Van Heijthuisenweg.
Deels nog als pad aanwezig
- Nieuwe straat : Bellevuelaan
- Nieuwe flat
- Nieuwe torenflat
- Nieuwe flatgebouwen Middelhout
- Hofje van Heijthuisen

7 Oorsprong van de naam

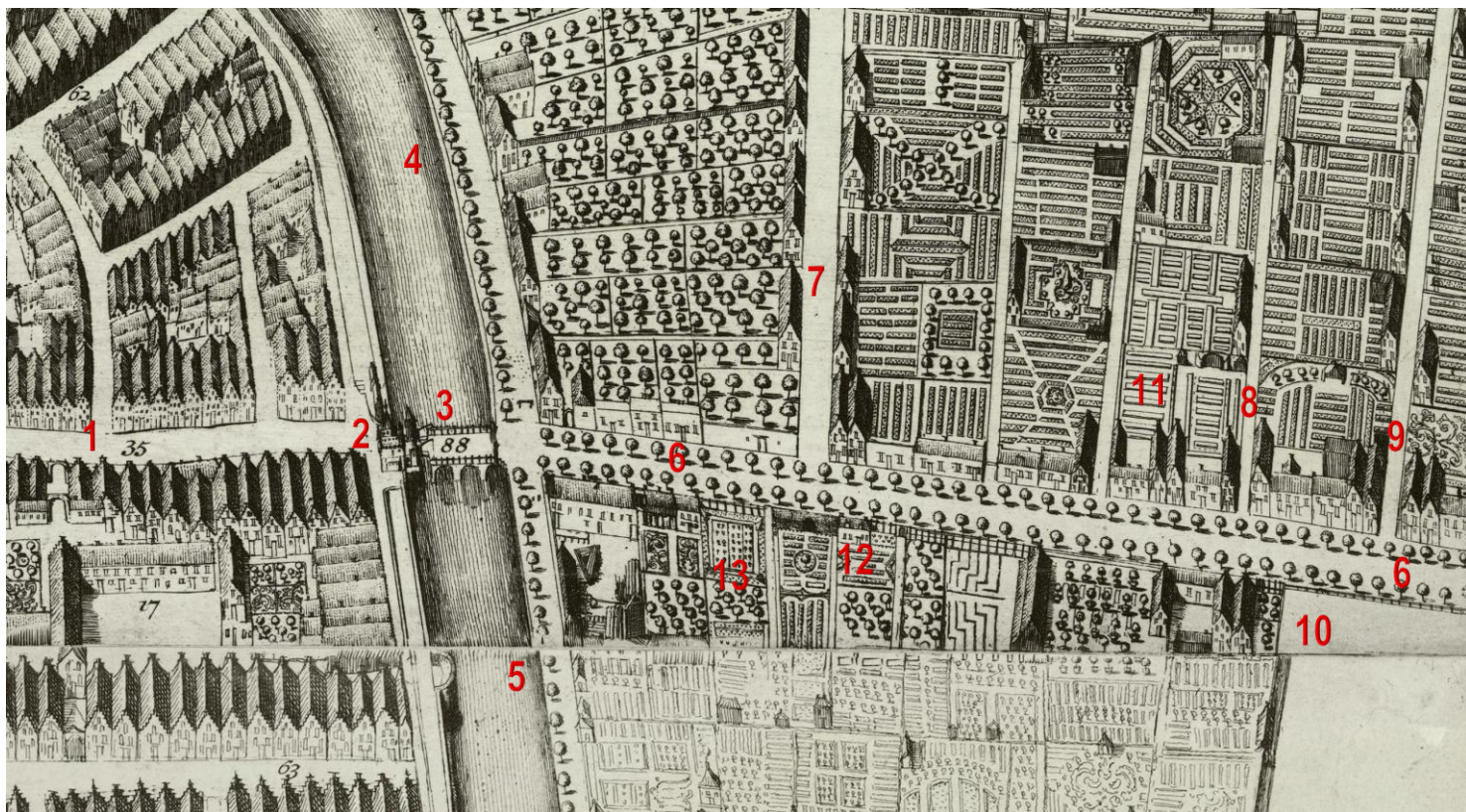
De oorsprong van de naam is niet geheel duidelijk. In 1595 heette hij de “Cleyne Houtspoortwech” en eerder sprak men over de “Heerwech/Heerstraet buiten de Kleyne Houtpoort”. Mogelijk heeft het te maken met het feit dat “Kleine Hout” staat voor de “Oude Hout” ten oosten van de Dreef en “Grote Hout” voor de “Nieuwe Hout” ten westen van de Dreef. Omdat de Kleine Houtweg ligt in het verlengde van de Kleine Houtstraat vraag ik mij af of het hier niet een analogie betreft aan de Zijlstraat, die buiten de Zijlpoort Zijlweg werd, de Kruisstraat die buiten de Kruispoort Kruisweg werd en de Jansstraat die buiten de Janspoort Jansweg werd. De Kleine Houtstraat en de Kleine Houtweg werden vroeger immers van elkaar gescheiden door de Kleine Houtpoort! De naam Kleine Houtstraat wordt wel verklaard uit het feit, dat die kleiner en smaller is dan de Grote Houtstraat, terwijl beide straten naar de Haarlemmerhout leiden.

8 Ontstaan van de Kleine Houtweg

Op het kaartfragment van de heer Van Deventer van rond 1560 staat de Kleine Houtweg zeer duidelijk aangegeven. Op de kaart “Noord-Hollands Archief, collectie 1099 van Kennemer Atlas te Haarlem, inventarisnummer 2. Maker : S. Meeusz. van Edam. Datum: 1539. Kaart van Haarlem en Heemstede tot de Kennemerbeek” staat hij ook al aangegeven. Om verder terug te gaan in de tijd maak ik graag gebruik van het artikel van de heer Koene (bron: (Koene, 2005)), waarin hij de vroege geschiedenis aan de zuidkant van Haarlem behandelt. Hij toont aan, dat er een hoeve uit de tijd van het grafelijke hofstelsel gelegen moest hebben in een gebied, dat aan de westkant begrensd werd door de Kleine Houtweg, in het noorden door de Kampersingel, in het oosten door de Kamperstraat / Esschilderstraat / Vlietsorgstraat en in het zuiden door de Spijkermanslaan. Er zijn behoorlijk wat eigendomsgegevens van dat gebied bekend. In een pauselijke bul uit 1371 wordt er naar verwezen als het stuk grond, dat ten westen begrensd wordt door de openbare weg die naar de Haarlemmerhout loopt. Dit kan alleen slaan op de Kleine Houtweg, die dus in 1371 al bestaan moet hebben. Het hofstelsel dateert echter uit de 10^e eeuw. Het is niet denkbeeldig, dat de Kleine Houtweg al uit die tijd dateert als Dienstweg om het hoevegebied te ontsluiten. Het gebied stond bekend als Park, Periekke, Parric etc. Nog verder teruggaan in de tijd wordt wel heel erg speculatief.

Aan de westkant van de Kleine Houtweg moet ook een hoeve uit de tijd van het hofstelsel uit de 10^e eeuw gelegen hebben. Hij strekte zich uit vanaf de Gasthuissingel tot even voorbij de Paviljoenslaan.

9 Ontwikkeling Sectie Bloemhof

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Inventarisnummer: NL-HlmNHA_51001152. Maker: R. de Hooghe. Datum: 1688/1689. Uitsnede met het noordelijk deel van de Kleine Houtweg en omgeving van de Kaart van Haarlem. N.B. Het noorden ligt links.

Nummerverklaring :

- 1 : Kleine Houtstraat
- 2 : Kleine Houtpoort
- 3 : Kleine Houtbrug
- 4 : Kampersingel
- 5 : Gasthuissingel
- 6 : Kleine Houtweg
- 7 : Korte Poellaan
- 8 : Badhuisstraat
- 9 : Rustenburgerlaan
- 10 : Baan
- 11 : Kwekerij Bloemhof
- 12 : Doopsgezind weeshuis, nu Noord-Hollandsarchief
- 13 : Vierhand

Bovenstaand kaartfragment geeft een heel goed beeld van de Kleine Houtweg in de sectie Bloemhof, zoals het er eeuwenlang uitgezien heeft. De Kleine Houtweg is daar een landweg met aan weerskanten een rij bomen en ook aan weerskanten omzoomd door veel kleine huisjes en de nodige schuttingen. Maar bovenal loopt de Kleine Houtweg door een gebied met heel veel kleine tuinen.

9.1 Algemene ontwikkeling/Noordelijke entree

Als men de voorgaande plattegronden beschouwd, dan is het duidelijk, dat er al vrij vroeg de nodige bebouwing aanwezig geweest is. Eind 19^e eeuw is een vrijwel volledig aaneengesloten

bebouwing ontstaan. Op de foto's van de Noordelijke entree kan men zien dat kort na het einde van de 19^e eeuw de bebouwing een stuk intensiever geworden is. Ook toen was al het adagium: een etage erbovenop moet kunnen. Wat opvalt, is dat, waarschijnlijk rond 1900, de zeer kenmerkende bomenrij verdwenen is. Daardoor is het noordelijk deel geworden tot een typische straat uit de binnenstad, zoals men die in Haarlem op veel plekken binnen de singels tegen kan komen.

9.2 Kwekerij Bloemhof

In Haarlem en omgeving, maar ook ver daarbuiten, heeft de familie Krelage een grote rol gespeeld in de bloembollen- en tuinbouwsector. Het gaat hierbij om de volgende drie generaties van deze familie:

De eerste was Ernst Heinrich Krelage (1786-1855) (senior). Hij had als ouders Johann Franz Krelage en Anna Lucia Meyers en was afkomstig uit het gehucht Epe bij het stadje Bramsche even ten noorden van Osnabrück in Duitsland. Hij trouwde in 1814 met Jacoba Dorothea Sophia Fresenius (1772-1821). De familie Fresenius behoorde tot de notabelen van Frankfort aan de Main. Helaas kwam Jacoba Dorothea al vroeg te overlijden en hadden zij geen kinderen. Een aantal jaren later (1824) trouwde hij met haar jongere zuster Suzanne Frederik Louise Fresenius (1785-1875). Zij kregen wel een kind en wel Jacob Heinrich Krelage (1824-1901).

In 1850 trouwde Jacob Heinrich Krelage met Christiane Plitt (1824-1857). Ook zij kwam al vroeg te overlijden. Ook dat huwelijk bleef kinderloos. Hij hertrouwde in 1867 met Albertina Schneither (1829-1917). Zij kregen een zoon en wel Ernst Heinrich Krelage (1869-1956) (junior). Met deze derde generatie eindigt in dit kader de familie Krelage.

In 1804 vertrok Ernst Heinrich Krelage senior als arme boerenzoon naar Haarlem om een beter leven te krijgen. Na een zevental jaren bij verschillende bazen, waaronder bloemisten, gewerkt te hebben begon hij zijn eigen bloemisterij aan de Kampersingel. In de jaren daarna kocht hij allerlei terreinen in de omgeving op, waaronder een aantal aan de Kleine Houtweg. Zo verplaatste hij zijn kwekerij in 1815 naar de Kleine Houtweg, waarmee de kwekerij Bloemhof ontstond. Vanwege de connecties met Duitsland had hij ook een filiaal aan Frankfurt aan de Main. Dit had te maken met de grote najaarsmarkt aldaar. Lange tijd kwam hij daar jaarlijks, net als vele collega's uit Haarlem. Met eigen geld, diverse leningen en schenkingen van de rijke schoonfamilie van zijn eerste vrouw breidde hij het bedrijf steeds verder uit. Hij kocht niet alleen bedrijven/gronden in Haarlem, maar ook in Heemstede en Overveen. In 1837 vond een belangrijke uitbreiding plaats met de gronden van het indertijd bekende bloembollenbedrijf Voorhelm & Schneevogt. Hierdoor had hij rond 1840 het grootste tuinbedrijf van Haarlem. In de jaren daarna bouwde hij het bedrijf nog verder uit door de aanschaf van "Cieraad van Flora" aan de Wagenweg en bloembollengrond aan de Zijlweg te Overveen. Het bedrijf hield zich niet alleen bezig met de handel in bloembollen, maar zo'n beetje met alles wat in een tuin te vinden is. Denk hierbij aan zaden van diverse soorten planten en handel in heesters, fruit- en sierbomen en ook nog tuinbenodigdheden. Ook werden er geregeld nieuwe gewassen geïntroduceerd. Daar stond het bedrijf bekend om. Het ging vooral om diverse soorten tulpen, narcissen, gladiolen en irissen. Al vanaf 1840 hielp Jacob Heinrich mee in het bedrijf. Op een gegeven moment (1850) werd hij medefirmant en werd het bedrijf genaamd E.H. Krelage & Zoon. De oprichter overleed in 1855 en zijn zoon Jacob Heinrich bouwde in 1857 aan de Kleine Houtweg een zogenaamde Wintertuin, een geheel van serres en kassen. Dit complex huisvestte allerlei exotische gewassen en kon men tegen betaling bezoeken. Zie bij Afbeeldingen Sectie Bloemhof/Kwekerij Bloemhof. Op het terrein stonden niet alleen een woonhuis, maar ook vele bedrijfsgebouwen. In 1867 werd de nevenvestiging in Frankfurt aan de Main opgeheven.

Ondertussen was de stad Haarlem uit het economisch dal geklommen en begon hard te groeien. De stad had uitbreidingsruimte nodig. Jacob Heinrich Krelage werd in 1872 gemeenteraadslid en bemoeide zich met het uitbreidingsplan van de stad, dat in 1873 in de gemeenteraad behandeld werd. Omdat de terreinen van Krelage vlakbij de oude stad gelegen waren, zouden deze uitbreidingsplannen grote invloed op de terreinen van de familie Krelage hebben. Hierdoor bemoeide hij zich dan ook intensief met de uitbreidingsplannen en trad hij ook op als projectontwikkelaar door op zijn terreinen wegen en bebouwing te plannen en zijn bedrijf opnieuw in te gaan richten. Aan de Bloemhofstraat 14 was net een nieuwe bollenschuur en pakkerij neergezet, toen hij in 1901 kwam te overlijden.

Volgens de adresboeken was Kleine Houtweg 23 lange tijd en tot aan zijn overlijden het woonadres van Jacob Heinrich Krelage en tevens het bedrijfsadres tot rond 1885. In de adresboeken bevindt zich het kantoor van het bedrijf vanaf 1887 op Kleine Houtweg 19. Vanaf 1891 staat Ernst Heinrich Krelage junior als medebewoner van Kleine Houtweg 23 genoteerd. Jacob Heinrich Krelage kwam zoals gezegd in 1901 te overlijden. Het bedrijf werd voortgezet door zijn zoon Ernst Heinrich Krelage junior, die al in 1895 mededirecteur werd en in 1899 firmant werd. Ernst Heinrich Krelage junior en de weduwe van Jacob Heinrich Krelage blijven tot en met 1903 op de Kleine Houtweg 23 wonen, terwijl het bedrijfsadres Kleine Houtweg 19 blijft. In 1904 is het bedrijfsadres Kleine Houtweg 23 geworden, terwijl Ernst Heinrich Krelage junior en de weduwe van Jacob Heinrich Krelage samen verhuisd zijn naar Wilhelminastraat 64. In 1910 zijn Ernst Heinrich Krelage junior en de weduwe van Jacob Heinrich Krelage verhuisd naar Wilhelminapark 35, terwijl het bedrijfsadres Kleine Houtweg 23 gebleven is. Het jaar daarop verhuist de weduwe naar Wilhelminapark 21. Het eerstvolgende adresboek is van 1917, maar dan is de weduwe al overleden. Ernst Heinrich Krelage junior woont dan nog steeds op Wilhelminapark 35, terwijl de firma nog steeds op Kleine Houtweg 23 zit.

Geleidelijk aan is het terrein van de kwekerij Bloemhof aan de Kleine Houtweg bebouwd geraakt. Echter de nieuwe bollenschuur annex pakkerij aan Bloemhofstraat 14 en Kleine Houtweg 23 bleven nog lange tijd in stand. Op het terrein van de kwekerij Bloemhof zijn de Krelagestraat, Bloemhofstraat een groot deel van de Voorhelmstraat aangelegd. Rond 1893 moet de bebouwing van het terrein begonnen zijn, aangezien volgens bron (Kurtz, et al., 1999) de naam Bloemhofstraat uit 1893 dateert. De naam Voorhelmstraat dateert uit 1900 en de naam Krelagestraat dateert uit 1905.

In de diverse bronnen, die ik geraadpleegd heb, worden vele verschillende data genoemd voor het opheffen van het bedrijf. Bron (Bulte, et al., 1998) noemt 1906 als opheffingsdatum. Bron (Rijksoverheid) noemt 1919 als opheffingsdatum. In de adresboeken van Haarlem van 1921 en 1923 komt de firma nog voor en daarna niet meer. Hier lijkt 1923 de opheffingsdatum. Bron (Oneindig_Noord-Holland, 2010) noemt 1931 als opheffingsdatum en tenslotte noemt bron (Jonge, 2013) ook 1931 als opheffingsdatum. Bron (Jonge, 2013) neem ik toch als leidraad. Deze is verschenen onder auspiciën van het Huygens Instituut, dat toch een betrouwbare instelling is. Hierin wordt genoemd, dat de firma Krelage & Zoon vanaf 1919 en daaropvolgende jaren grotendeels van de hand is gedaan. Dit heeft te maken met alle problemen tijdens de eerste wereldoorlog. Hij behield slechts de collecties zaailingen waarvan de resultaten in tentoonstellingen getoond en verhandeld werden. Dit ging door tot in 1931 toen het bedrijf opgeheven werd.

Toch spelen de verschillende data een rol. Ik vermoed, dat het geleidelijk verdwijnen van het bedrijf de oorzaak van de verschillende data is. Rond 1906 is de bebouwing van het terrein al flink voortgeschreden. 1919 was duidelijk een kentering in de ontwikkeling van het bedrijf. In 1923 verliet het bedrijf definitief zijn thuisbasis aan de Kleine Houtweg. In dat jaar staat Ernst Heinrich Krelage junior nog als bloemenkweker op Kleine Houtweg 23 genoteerd en heeft de firma het adres Bloemhofstraat. Dat het bedrijf in 1931 nog bestond blijkt ook uit een krantenartikel, waarin een inzending van het bedrijf op een tentoonstelling bekroond wordt. In 2019 is er nog van de heer Maarten Timmer een fors boekwerk verschenen met als titel: De Krelages van Bloemhof. Dit boek zal zeker van belang zijnde informatie bevatten, maar er is niet aan dat boek te komen.

Wel geheel duidelijk is het feit, dat in 1923 de kwekerij daadwerkelijk van de Bloemhofstraat en Kleine Houtweg verdwijnt. In 1923 verkoopt Ernst Heinrich Krelage junior alle gronden en gebouwen aan de Kleine Houtweg en Bloemhofstraat. Zie voor het verdere verloop van de bollenschuur bij het volgende onderdeel “Vierhand”. Ernst Heinrich Krelage junior verhuist naar de Stolbergstraat 6 met zijn gezin. Het eerstvolgende adresboek is van 1926. Ernst Heinrich Krelage junior woont dan nog steeds op Stolbergstraat 6 en zal daar hoogstwaarschijnlijk tot aan zijn overlijden in 1956 zijn blijven wonen. In het adresboek van 1953 wordt hij nog op Stolbergstraat 6 genoemd en in het daaropvolgende adresboek van 1957 komt hij niet meer voor.

In 1907 had Ernst Heinrich Krelage junior land in de Haarlemmermeer aangekocht, om het verlies van grond aan de Kleine Houtweg te compenseren. Hij maakte het land in de Haarlemmermeer geschikt voor bollenteelt. Tot 1951 verkocht hij regelmatig grond om van de opbrengst ervan te kunnen leven. Na de opheffing van het bedrijf moet er dus toch nog veel aan bezit overgebleven zijn. In de literatuur is het verdwijnen van het bedrijf ook wel te wijten aan het feit dat Ernst Heinrich Krelage junior geen opvolger had.

Met de sloop van de, weliswaar verbouwde, voormalige bloembollenschuur annex pakkerij van het bedrijf Krelage rond 1980 is er van het bedrijf van de familie Krelage weinig overgebleven. Het naar hen vernoemde Krelagehuis aan de Leidsevaart, de voormalige bloembollenbeurs, was al in 1972 afgebrand. Ter plekke aan de Kleine Houtweg herinneren alleen nog maar de straatnamen Bloemhofstraat en Krelagestraat aan het bedrijf. Het voormalige woonhuis en bedrijfsadres/kantoor staan er nog steeds, maar zijn wat dat betreft niet echt herkenbaar. Het voormalige woonhuis van de familie Krelage is Kleine Houtweg 23. Het heeft ook nog wel een tijdje als bedrijfsadres gediend. Gezien de architectuur moet dit pand zo rond 1905 neergezet zijn. Oorspronkelijk zal Kleine Houtweg 23 dan ook een ander gebouw geweest zijn. Het voormalige bedrijfsadres/kantoor is Kleine Houtweg 19. Gezien de architectuur is dit aan het einde van de 19^e eeuw neergezet. In de adresboeken van 1887 wordt dit adres voor het eerst als kantooradres genoemd. Het gebouw kan gezien de architectuur heel goed uit die tijd dateren. De belangrijkste nalatenschap van de familie bestaat uit de introductie van allerlei nieuwe gewassen en vele publicaties. Met name Jacob Heinrich Krelage en Ernst Heinrich Krelage junior publiceerden veel in binnen- en buitenlandse tuinbouwwakbladen. Ernst Heinrich Krelage junior schreef enkele veelgeprezen en nog steeds geraadpleegde standaardwerken op het gebied van de geschiedenis van de teelt en handel van bloembollen. Hierdoor kreeg hij in 1947 de doctorstitel in de landbouwwetenschappen. De familie was maatschappelijk zeer actief en bekleedde vele vooraanstaande functies in diverse organisaties en had daardoor flinke invloed.

9.3 Ontwikkeling terrein van voormalige Vierhand

Het gebouwencomplex van de Vierhand was vanaf de Kleine Houtweg maar moeilijk zichtbaar. Toch was het via een klein weggetje verbonden met de Kleine Houtweg en had het als adres Kleine Houtweg 16. Omdat het een nogal groot en kenmerkend complex met een weliswaar boeiende, maar ook nogal verwarrende en turbulente opeenvolging van veilingorganisaties was, wil ik het hier toch graag behandelen. Voor de oorsprong van het gebouwencomplex moeten we naar Bloemhof aan de andere kant van de Kleine Houtweg.

Zoals gezegd in het voorgaande deel “Kwekerij Bloemhof”, heeft Ernst Heinrich Krelage pas in 1923 het laatste deel van het terrein van Bloemhof aan de Kleine Houtweg definitief verlaten. Begin 1923 kwam de bollenschuur annex pakkerij op Bloemhofstraat 14 in eigendom van de Coöperatieve Haarlemsche Groenten-en Bloembollenveiling. Die organisatie zat te springen om extra ruimte.

Eerst even de geschiedenis van deze organisatie in. Deze organisatie, de enige veiling in groenten die Haarlem ooit gehad heeft, had toen al een hele geschiedenis achter zich. Bijzonder is het feit, dat er van 1916-1936 niet alleen groenten, maar ook bloembollen geveild werden. De oorsprong van het veilen van groente en fruit in Haarlem is onbekend, terwijl de informatie over de geschiedenis van de veilingorganisatie nogal gebrekkig is. Wel is duidelijk dat het zijn oorsprong heeft in het westelijk tuinbouwgebied. De omstandigheden daarvoor waren in dat gebied gunstig. In de 15^e eeuw werd er al fruit verkocht op de markten in Haarlem en Amsterdam en waren er vele groente telende burgers in dat gebied. In de 16^e eeuw werd dat een bedrijfsmatige aangelegenheid en nog weer later kwamen er bloembollen en bloemen bij. Het telen is een fulltime bezigheid, zodat de handel en verkoop uitbesteed werd aan anderen. Dit werd voor de telers financieel dusdanig nadelig, dat ze zich rond 1860 gingen organiseren om die nadelige “andere” personen uit te schakelen. Op dat moment waren de veilingen het belangrijkste afzetsysteem geworden. Er kwamen verzendverenigingen en rond 1880 ging men zelf op veilingen verkopen of organiseerde men zelf veilingen. In dit kader werd in 1903 de vereniging Tuindersbelangen opgericht. Het ging hier uitdrukkelijk om de belangen van de tuinders zelf. Vóór 1878 zat de groentemarkt op de Nieuwe Gracht. Vanaf 1878 brachten de tuinders hun waren met bootjes naar de groentemarkt op de Turfmarkt. Dit was een gemeentelijke markt, waar Tuindersbelang waarschijnlijk straatveilingen hield. In 1908 verplaatste de groentemarkt zich naar de Koudenhorn. Die markt werd door ongeveer 400 verkopers bezocht. Die verkopers waren niet alleen tuinders, maar ook tussenpersonen, die hun spullen weer aan groenteboeren verkochten.

Al vanaf 1890 hadden de marktkooplieden aan de gemeente om een gedeeltelijk overdekte markt gevraagd. Dit liep nergens op uit. In 1914/1915 vroeg ook Tuindersbelang om een eigen gebouw. De vereniging vertegenwoordigde toen 90% van alle tuinders. Het werd een hele touwtrekpartij met de gemeente Haarlem. In 1916 was Tuindersbelang ook begonnen met het veilen van bloembollen in het gebouw Sint Bavo in de Smedestraat. Een aantal raadsleden adviseerde ook een veilinggebouw, waarin groenten en fruit met bloembollen verenigd zouden worden. Vanwege de gunstige ontwikkelingen en het gedoe met de gemeente besloot Tuindersbelang in december 1916 zelf een modern veilinggebouw neer te laten zetten. Men wilde alleen van de gemeente een stuk grond in erfpacht of huur. Het was echter ook de periode van de Eerste Wereldoorlog. Nederland nam daar weliswaar niet aan deel, maar de omstandigheden zorgden voor veel problemen in de Nederlandse economie. Vanwege de oorlog verbood het Ministerie van Landbouw in het najaar van 1916 de export van groenten en fruit naar Duitsland op commissiebasis. Ook bepaalde het ministerie dat alleen die producten geëxporteerd mochten worden, die werden aangevoerd op door het ministerie goedgekeurde veilingen. In feite was dit een veilingplicht, waardoor het aantal veilingen sterk toenam.

Door dit alles besloot Tuindersbelang met bijbehorende verzendvereniging zich in 1917 op te heffen om de Coöperatieve Veiligingsvereniging Concordia op te richten. In augustus 1917 kwam het nieuwe veilinggebouw aan het Donkere Spaarne hoek Koudenhorn gereed. Concordia was inmiddels vervangen door de Coöperatieve Haarlemsche Groentenveiling. Het ging om een tijdelijk gebouw. Men bleef dus zoeken naar een definitieve oplossing. De organisatie bleef groeien.

Eind 1922 kwam de bijzonder fraaie bollenschuur annex pakkerij van Kwekerij Bloemhof aan de Bloemhofstraat in zicht. Begin januari 1923 was de verkoop rond. De schuur mat 900 m² en de grond 2200 m², allemaal eigendom geworden van de groenteveiling. De bollenschuur annex pakkerij Bloemhof werd tot bloembollenveiling verbouwd en kon op 21 juli 1923 als zodanig geopend worden. Het gebouw bleef men Bloemhof noemen. Hiervoor moesten wel de statuten gewijzigd worden en werd het de Coöperatieve Haarlemsche Groenten- en Bloembollenveiling. De groenten werden nog steeds aan de Koudenhorn geveild. De organisatie groeide sterk, zodat het gebouw Bloemhof al snel te klein werd. Men moest uitbreiden!. Eind 1926 vond men een geschikt terrein voor uitbreiding. Dat was schuin tegenover Bloemhof gelegen achter de huizen van de Kleine Houtweg en de Gasthuissingel. Het was een groot terrein van maar liefst 7200 m² met drie

toegangen en een paar huizen. Het was de voormalige bloembollenkwekerij Polman Mooy. Deze kwekerij dateerde uit 1803 en werd opgericht door Jan Dirk Niemann. Na in diverse handen overgegaan te zijn werd het in 1861 overgenomen door bloemist Hendrik Polman Mooy.

Het nieuwe veilinggebouw met een hal van maar liefst 23 m breed en 125 m lang werd op 27 juli 1927 geopend. Dit complex stond bekend als het CHB-gebouw (Coöperatieve Haarlemsche Bloembollenveiling). Bloemhof zou worden afgestoten. Als men echter kijkt naar de Adresboeken op de website van het Noord-Hollands Archief in die periode, dan heeft men de locatie aan de Bloemhofstraat nog lang in bedrijf gehouden. In het adresboek van 1931 wordt de groenten-en bloemenveiling nog op het adres Bloemhofstraat 14 genoemd. Op het daarna volgende adresboek uit 1934 is dat niet meer het geval.

Dit had een vervelende reden. Het ging eerst allemaal zo goed, maar toen kwam de crisis in de wereldhandel in 1929 en de zeer strenge winter van 1928-1929. Bolgewassen in het veld liepen grote schade op. Hierdoor konden kwekers al eerder aangekocht plantgoed niet betalen en konden ze in voorveilingen al verkochte bollen niet leveren. Daarnaast werd de Engelse markt gesloten voor bolbloemen. En zo zakte de veiling in. Daarbovenop kwam nog het feit, dat het bestuur intern totaal gefaald had. Er waren grote tekorten. Zodoende werd 1 december 1931 besloten tot liquidatie over te gaan. Na liquidatie wilde men het bedrijf omvormen tot een NV. Zo hoopte men waarschijnlijk voldoende kapitaal aan te kunnen trekken om het bedrijf voort te zetten. Men zocht verwoed naar financiële oplossingen, maar dat mocht niet baten. De op de achtergrond staande Spaarnebank vroeg een faillissement aan en dat werd door de Haarlemse rechtbank in juni 1933 verleend. Toch probeerde men nog het faillissement te voorkomen. Hiervoor schakelde men een zeer ervaren bestuurder in. Uit zijn onderzoek bleek, dat niet alleen het bestuur, maar ook de betrokken aannemer en de betrokken Spaarnebank het nodige te verwijten viel. Eind december 1935 kon men melden, dat het faillissement voorkomen was. Maar.....

Onderwijl was in 1932 de Haarlemsche Veiling NV opgericht. Deze NV kocht alle bezittingen van de in liquidatie zijnde Coöperatieve Haarlemsche Groenten- en Bloembollenveiling. Men ging in 1932 van start met veilingen van bloembollen op het veld. De zogenaamde groene veilingen. Helaas wist de nieuwe veilingorganisatie geen winst te maken en besloot eind 1936 te liquideren. Uiteindelijk werd de Haarlemsche Veiling NV in maart 1939 overgenomen door de Coöperatieve Haarlemse Groente- en Fruitveiligingsvereniging. Geen bloembollen dus meer. Deze vereniging was in december 1938 opgericht. In 1940 bleek dat de liquidatiecommissie van de Haarlemsche Veiling NV Bloemhof inmiddels verkocht had. Ook alle overige gebouwen, waaronder dus Kleine Houtweg 16 waren verkocht. Wanneer de veiling Kleine Houtweg 16 precies verlaten heeft wordt niet geheel duidelijk. Vermoedelijk rond 1939. Via een lening bij de Boerenleenbank in Utrecht kon men het oude groentenveilingcomplex aan het Donkere Spaarne 12 kopen. Op 17 maart 1939 ging daar de eerste groenteveiling van start. Kleine Houtweg 16 en Bloemhof werden niet meer voor veilingen gebruikt.

Moeizame jaren volgden. In de Tweede Wereldoorlog werden de Nederlandse veilingen ingezet voor de voedselvoorziening van Duitsland. Het gros van de oogst ging naar Duitsland. Na de Tweede Wereldoorlog voldeed het veilinggebouw aan het Donkere Spaarne en de mogelijkheden voor opslag van verpakkingsmateriaal aldaar niet meer. Na veel gezeur begon de gemeente in de Waarderpolder een terrein van ongeveer 5 ha in te richten. Daar zou de nieuwe centrale voor de opslag van verpakkingsmateriaal komen en de nieuwe veiling. In 1961 werd de nieuwe opslag van verpakkingsmateriaal (Fustcentrale) in gebruik genomen. Onderwijl begon men met het ontwerpen van een nieuw veilinggebouw. In 1963 kwam het veilinggebouw gereed. In 1965 verrees op het terrein nog een eigen fustloods. Trots monteerde men in dat jaar de tekst "Veiling Haarlem" op het gebouw. Men dacht klaar te zijn voor de toekomst. Echter: door veranderende marktomstandigheden en het feit dat de overheid het aantal veilingen wilde concentreren werd het steeds moeilijker voor de relatief kleine veiling in Haarlem. Ook zegde in 1978 een grote huurder van een deel van het veilingcomplex de huur op. Dat werd een flink inkomensverlies. Uiteindelijk werden in december 1980 de deuren van de veiling voorgoed gesloten.

Wat gebeurde er ondertussen in het voormalige veilinggebouw Kleine Houtweg 16? Wanneer de Haarlemsche Veiling NV de Kleine Houtweg 16 precies verlaten heeft, wordt zoals eerder gezegd, in de literatuur niet geheel duidelijk. Vermoedelijk betreft het 1939, toen alle gebouwen van de Haarlemse Veiling NV verkocht werden. Tot de verkoop vonden er blijkens krantenartikelen van Haarlems Dagblad uit die periode nog wat andere activiteiten plaats in het veilinggebouw. Als men in het Haarlems Dagblad uit die periode vanaf 1931 zoekt op “Kleine Houtweg 16” en “KL. Houtweg 16” vindt op die manier : een Missietentoonstelling voor onze Spaarnestad (Mittovos), een bazaar van de Waterratten, een lezing over Dictatuur en Democratie, een Nationale Bakkerijtentoonstelling en een middenstandstentoonstelling “Opbloei” Haarlem.

Vanaf januari 1939 wordt op Kleine Houtweg 16 geregeld geadverteerd voor Ten Berge’s Confectie Industrie. Dit kan alleen maar te maken hebben met de verkoop van het gebouw. Door de Tweede Wereldoorlog valt er een enorm gat in de advertenties. Na september 1939 is de eerste advertentie van het confectiebedrijf in februari 1948. Vele advertenties volgden nog vele jaren. De laatste is van 12 juli 1952, waarin een aandeelhoudersvergadering belegd wordt.

Waarschijnlijk wordt het bedrijf opgeheven of verhuizen ze, want bij de eerstvolgende advertentie op dat adres wordt melding van maakt van de officiële opening van A.E. Ruys en Co’s papierhandel. Dit komt overeen met de vermeldingen in de adresboeken. In de adresboeken van 1939, 1946 en 1949 wordt Ten Berge’s Confectie Industrie vermeld. In de opeenvolgende adresboeken van 1953, 1957, 1960 en 1966 wordt de papiergroothandel van A.E. Ruys op dit adres genoemd. Tot en met 12 maart 1964 vindt men in het Haarlems Dagblad vele personeelsadvertenties van deze papiergroothandel. Daarna niets meer. In het adresboek van 1966 vind ik de laatste vermelding van dit bedrijf.

Dan breekt de periode Vierhand aan. Dit is een bedrijf voor Marktonderzoek en Reclamediensten. Huis aan huis bezorging van reclamewerk hoorde hier ook bij. Het bedrijf dateert uit 1952. In het Haarlems Dagblad wordt het voor het eerst genoemd in een krantenartikel van 26 maart 1954. Het gaat om een rechtszaak met de PTT over huis aan huis bezorging. In eerste instantie is het bedrijf gevestigd aan de Crayenesterlaan 136 in Haarlem. In een krantenartikel in de Nieuwe Haarlemsche Courant van 30 maart 1957 blijkt het bedrijf net naar Spaarne 55 in Haarlem verhuisd te zijn. De Vierhand moet eind 1967 verhuisd zijn naar de Kleine Houtweg 16. Want: de laatste advertentie van de Vierhand op het adres Spaarne 55 dateert van eind november 1967. De eerstvolgende advertentie dateert van 10 januari 1968, maar dan is het inmiddels Kleine Houtweg 16. In het adresboek van Haarlem uit 1969 is het voor de Vierhand nog steeds Kleine Houtweg 16. Ook in het adresboek van 1972 is de Vierhand nog steeds op dit adres te vinden. Dit is het allerlaatste adresboek van Haarlem. Maar andere bronnen bieden ook veel informatie. De foto’s van Beeldbank De Boer op de website van het Noord-Hollands archief bieden uitkomst. Van de Vierhand zijn behoorlijk wat foto’s te vinden. Op 4 april 1989 opent burgemeester Schmitz het nieuwe gebouw van de Vierhand in de Waarderpolder. Daarmee is het gedaan met Kleine Houtweg 16. In de jaren 90 van de 20^e eeuw is de firma Vierhand door fusies opgegaan in andere bedrijven in dezelfde branche.

Kort na het vertrek van de Vierhand moeten de vroegere veilinggebouwen gesloopt zijn. De afgebeelde foto van Beeldbank De Boer (Inventarisnummer 4111) geeft een overzicht van de nieuwbouw in wording ter plekke op 14 augustus 1990. Ter plekke bevinden zich nu woonflats aan de Zadelmakerslaan en de Stalhouderslaan. Deze twee straatnamen dateren officieel van 12 december 1990.

Wat waren de verdere lotgevallen van Bloemhof in de Bloemhofstraat? In het adresboek van 1934 wordt het Confectiebedrijf Cobé genoemd op Bloemhofstraat 14. In het daaropvolgende adresboek van 1939 wordt op hetzelfde adres niet alleen het Confectiebedrijf Cobé genoemd, maar ook Fort schoenindustrie. In die tijd bleek zoals eerder vermeld, dat de liquidatiecommissie

van de Haarlemsche Veiling NV Bloemhof verkocht had. In het adresboek uit 1942 (het eerste adresboek na 1939) en de daaropvolgende jaren wordt alleen Fort Schoenindustrie genoemd. Blijkens een krantenartikel uit 1969 is dit schoenenbedrijf in 1959 overgeplaatst naar Klazienaveen. Daar is het uiteindelijk wegens moordende concurrentie uit andere landen in 1969 opgeheven. Vanaf 1960 werd Bloemhofstraat 14 het onderkomen van de showroom en bouwmarkt van de Tegelunie. In 1980 vond er een opheffingsuitverkoopplaats en verdween het complex. Uit de begeleidende tekst van een foto uit april 1972 van Beeldbank De Boer met Inventarisnummer NL-HlmNHA_1470_10586K00_30 blijkt dat er vanaf 1982 het nog bestaande appartementencomplex staat.

9.4 Doopsgezind Weeshuis

9.4.1 Periode Weeshuis (1872-1939)

De Doopsgezinde Gemeente in Haarlem had oorspronkelijk vanaf 1634 een weeshuis aan het Klein Heiligland. In de loop der tijden kreeg het verschillende doopsgezinde eigenaren door diverse scheuringen, maar ook door diverse samenvoegingen binnen de Doopsgezinde Gemeenten. Het pand werd diverse keren verbouwd. Na bijna 250 jaar voldeed het oude gebouw niet meer aan de steeds maar toenemende eisen, zoals bijvoorbeeld de hygiëne. Daarom werd er in de jaren 1872-1874 een nieuw Doopsgezind Weeshuis gebouwd aan de Kleine Houtweg 18. Het was een ontwerp van de heer A. van der Linden. Het gebouw heeft een strakke en zeer statige neoclassicistische voorgevel. Het werd een kolossaal gebouw. Voor die tijd was dat toch wat merkwaardig, omdat het aantal wezen overal terugliep. Het pand telde 22 vertrekken. Uiteindelijk hebben er nooit meer dan 16 wezen nooit gewoond. Het was geen luxe gebouw, maar had toch de nodige gas- en watervoorzieningen, evenals spreekbuizen door het hele pand en een brandspuit op de zolder. Er werd in zijn algemeenheid goed voor de wezen gezorgd en men hield zich serieus bezig met het geven van een solide toekomstperspectief.

In 1939 werd het gebouw door de overheid gevorderd en werden er de Schoolcompagnie Onbesteden Artillerie en diverse onderdelen van het Eerste legerkorps gehuisvest. De acht overgebleven wezen verhuisden naar het gebouw Baan 25, wat waarschijnlijk een veel gezelliger gebouw was. In 1962 werd het weeshuis na 238 jaar opgeheven.

9.4.2 Overgangsperiode (1939-1942)

Zoals hiervoor gezegd werd het gebouw in 1939 door de overheid gevorderd voor de huisvesting van diverse legeronderdelen. Deze hebben het gebouw op 14 juni 1940 verlaten. Vervolgens werden er 50 slachtoffers van het bombardement op Haarlem gehuisvest. Daarna is het in gebruik geweest door het Korps Vrouwelijke Vrijwilligers voor de inzameling van kleding. Begin 1941 werd het gebouw aan de Rijksgebouwendienst verkocht. Daarna brak de periode van het Gewestelijke Arbeidsbureau aan.

9.4.3 Periode Gewestelijke Arbeidsbureau (1942-1982)

Op 4 juli 1942 werd het Gewestelijke Arbeidsbureau officieel geopend door de Secretaris-generaal

van het Departement van Sociale Zaken, de heer ir. Verweij. De Tweede Wereldoorlog was een donkere periode. Zo moesten in december 1944 zich alle mannelijke inwoners van Haarlem van 17 tot en met 40 jaar bij het Gewestelijke Arbeidsbureau aanmelden voor de Arbeitseinsatz. In januari 1945 was er iets soortgelijks, maar nu voor de Wehrmacht. Vlak na de bevrijding was het Gewestelijke arbeidsbureau met de kantoren in IJmuiden, Beverwijk en Hoofddorp tijdelijk gesloten voor het doorvoeren van een zuivering van het personeel. Er werden 24 ambtenaren geschorst, 28 ontslagen. Bij de ontslagen werknemers was de directeur, die lid was van de NSB en in hechtenis was genomen. De directie werd tijdelijk waargenomen door een vertegenwoordiger van de Militaire Commissaris.

In 1975 waren er flinke veranderingen op komst. In september dat jaar besprak de Commissie Planologie uit de gemeenteraad de verplaatsing van het Rijksarchief aan de Ceciliasteeg naar een plek achter het Gewestelijke Arbeidsbureau. Uiteindelijk vertrok het Gewestelijke Arbeidsbureau naar het Brinkmann-complex aan de Grote Markt. Het nieuwe kantoor aldaar werd in april 1982 geopend door de toenmalige staatssecretaris Hedy d'Ancona van Sociale Zaken.

9.4.4 Periode Rijksarchief en Noord-Hollandsarchief (1982-2014)

Het Rijksarchief aan de Kleine Houtweg, afkomstig van de Ceciliasteeg, werd begin september 1983 geopend door de toenmalige minister Brinkmann. Hiervoor moest er verbouwd worden en werd er in 1983 aan de achterkant een depotruimte met studiezaal toegevoegd. Op 1 februari 2005 ging het Rijksarchief op in het Noord-Hollandsarchief. Het Noord-Hollandsarchief is een fusie tussen de Archiefdienst voor Kennemerland en het Rijksarchief in Noord-Holland. Het Noord-Hollandsarchief is een openbaar lichaam, waarvan het bestuur bestaat uit vertegenwoordigers van het Rijk, de gemeente Haarlem en de gemeente Velsen. Doordat de instelling alle taken en bevoegdheden van de twee voorgangers overgenomen heeft, functioneert het zowel als rijksarchief in Noord-Holland als regionaal archief voor 12 aangesloten gemeentes. Daarnaast beheert het polderarchieven in Kennemerland en de Haarlemmermeer, behorend tot het Hoogheemraadschap Hollands noorderkwartier en het Hoogheemraadschap van Rijnland. Daarnaast zijn er nog vele andere archieven.

9.4.5 Periode Hart (2014-heden)

In september 2014 werd de hoofdvestiging van “Hart” aan de Kleine Houtweg 18 en 24 officieel geopend. Gedurende dit jaar waren de meeste onderdelen al vanuit de Egelantier aan de Gasthuissingel hier naartoe verhuisd. Hiermee kwam een einde aan een nogal lang en moeilijk proces van een fusie van de volgende organisaties: Muziekcentrum Zuid Kennemerland, Volksuniversiteit, Jong Haarlem Vooruit en H’art (Kreater). Toch had de verhuizing enige voeten in de aarde: de Wijkraad Welgelegen zag de komst van Hart als aantasting van het woongenot in deze rustige wijk en volgens hen klopte de financiering niet. Een aantal bewoners van huizen om de hoek aan de Baan, waren ook tegen en dreigden met procedures en claims. Uiteindelijk gaf de gemeenteraad toestemming voor de verhuizing, maar men moest er wel alles aan doen om de overlast voor de buurt te beperken. Daarna ontstond er weer gedoe over de inrichting van de tuin. Er moest het een en ander gesnoeid worden omdat de tuin wat verwaarloosd was en er zou een fietsenstalling van 200 plaatsen komen.

Hart heeft een breed cursusaanbod op het gebied van beeldende kunst, dans, muziek etc. Naast de Kleine Houtweg heeft men nog locaties in Haarlem Zuidwest en Haarlem Oost.

10 Ontwikkeling Sectie Frederikspark

10.1 Algemene ontwikkeling

Ooit moet het gebied van deze sectie bebost zijn geweest. Maar sinds het begin van de 10^e eeuw was het deel van een landweg (huidige Kleine Houtweg) tussen twee boerderijen van de grafelijke hoforganisatie. De westkant van de weg heeft in deze sectie een hele andere ontwikkeling doorgemaakt dan de oostkant van de weg.

10.1.1 Westelijke zijde

Rond het midden van de 13^e eeuw werd de grafelijke hoforganisatie in Haarlem ontbonden. Rond die tijd is vermoedelijk ook de hofboerderij aan de westzijde van de Kleine Houtweg opgeheven. Een deel van deze boerenhoeve (het gebied tussen de huidige Baan, Kleine Houtweg, Paviljoenslaan en Dreef) werd op 20 februari 1390 aan Haarlem geschonken door hertog Albrecht van Beieren. Dit veld was toen al als speelveld in gebruik. Dit veld moest tot in eeuwigden dagen gebruikt worden als speelveld. Blijkbaar is er in de loop der tijden toch wat geknabbeld aan het veld. Het kaartfragment van Jacob van Deventer hierboven is de zuidoosthoek aangegeven met het woord Arva. Dit betekent akker- of bouwland. Dit rechthoekige terrein beslaat precies het latere zogenaamde Krommelaancomplex.

De diverse kaartfragmenten laten zien, dat er in de loop der tijd in het zuidelijk deel in het zogenaamde Krommelaancomplex veel bebouwing is ontstaan. De rest is onbebouwd gebleven in deze sectie. Wanneer het Krommelaancomplex precies ontstaan is, wordt niet geheel duidelijk. Het Krommelaancomplex kan men het beste omschrijven als een complex van volkstuinten. Deze volkstuinten hadden simpele schuurtjes en huisjes die in de loop der tijden luxer en groter werden. Ook zijn diverse tuinen met elkaar verenigd, zodat er mini-buitenplaatsjes ontstonden. Aan het eind van de 18^e eeuw ontstonden in dit deel grote veranderingen. Sir Henry Hope heeft toen het Paviljoen Welgelegen gebouwd en het overgrote deel van het Krommelaancomplex aangekocht. De meeste bebouwing daarvan heeft hij gesloopt en de tuinen werden samengevoegd tot de achtertuin van het Paviljoen Welgelegen. De Baan zelf bleef ongemoeid.

Hier kwam grote verandering in door de aankoop van Paviljoen Welgelegen door Lodewijk Napoleon. In 1808 kocht Lodewijk Napoleon het Baangebied en trok dat bij de al bestaande tuin achter Paviljoen Welgelegen volgens een ontwerp van de familie Zocher. Kort na de aanschaf begon men met de aanleg van de tuin. Het zou een botanische tuin moeten worden. Door de vlucht van Lodewijk Napoleon in 1810 gingen de grootse tuinplannen van hem niet door, maar wel bleef men nog op beperkte schaal doorwerken aan de tuin. Ook werd er een brug over de Kleine Houtweg gelegd om een directe verbinding vanuit Paviljoen Welgelegen naar de Spaarneoever te krijgen. Zie even verderop in de tekst bij de Oostelijke zijde. Deze brug is waarschijnlijk in 1817 wegens bouwvalligheid gesloopt.

In 1831 werd het vroegere Baangebied weer aan de stad Haarlem overgedragen. Daarna werd de tuin opengesteld voor het publiek. Het jaar daarop besloot de stad de vroegere achtertuin van Paviljoen Welgelegen te transformeren. De stad wilde in het midden van dat gebied een flink weiland voorzien van hekwerken, zoveel mogelijk met behoud van de al aanwezige bomen. Dit werd de zogenaamde Koekamp. Dit weiland werd ruim 60 jaar verhuurd en werd gebruikt als weiland voor paarden, maar ook koeien. Het weiland werd omgeven door parkachtige beplanting. Het geheel was een ontwerp van J.D. Zocher junior.

Rond 1860 begon de Haarlemse economie uit het diepe dal omhoog te krabbelen. Naast volkshuisvesting was ook huisvesting voor de gegoeden nodig. In dit kader viel het oog op de Koekamp. In eerste instantie maakten de heer Van den Arend (in dienst van de gemeente) een

ontwerp. Dit werd verworpen. Nu kwam J.D. Zocher junior weer in beeld. Zijn ontwerp was gebaseerd op de al bestaande door hem ontworpen Koekamp. In het ovale weiland in het midden zou een villa komen, en daaromheen een krans van een achttal villa's. Ook kwam er een goede verbinding met de rest van de achtertuin van Paviljoen Welgelegen. In 1863 begon men met de aanleg van het villapark. In eerste instantie liep het niet zo hard en werd als eerste de westzijde volgebouwd. De kant van de Kleine Houtweg bleef lange tijd onbebouwd. Pas rond 1880 was het gehele plan voltooid. Langs de kant van de Kleine Houtweg kwam uiteindelijk maar heel weinig bebouwing. Het gebruik van het middendeel als weiland eindigde in 1894 met de bouw van het Brongebouw. Zie even verderop in de tekst voor meer toelichting hierop.

In de jaren 30 van de 20^e eeuw werd het Brongebouw vervangen door het Sportfondsenbad. Zie voor verdere toelichting hierop even verderop in de tekst. Na de nodige verbouwingen raakte het zwembad in verval en werd uiteindelijk gesloopt. Blijkens foto's van de Beeldbank van het Noord-Hollandsarchief vond de sloop in 1994 plaats. Na de sloop van het Sportfondsenbad waren er nog enige tijd plannen voor bebouwing op die plek. Dat ging uiteindelijk niet door. De laatste jaren is de beplanting in historische stijl op orde gebracht en is er weer een verbinding met de tuin achter Paviljoen Welgelegen. Dit was mogelijk door de sloop van de jaren 60 vleugels van het Provinciehuis. Hierdoor lijkt de situatie weer heel erg veel op de situatie vanaf het einde van de 19^e eeuw tot in de jaren 30 van de 20^e eeuw.

10.1.2 Oostelijke zijde

De plattegronden laten duidelijk zien, dat de bebouwing aan de oostzijde in de loop der tijd geleidelijk aan is toegenomen, totdat die vrijwel aaneengesloten was. Door de bouw van Paviljoen Welgelegen veranderde dit. Er werden vele tuinen aan de oostzijde van de Kleine Houtweg aangekocht om een verbinding naar het Spaarne te maken. Daardoor is aan de zuidelijke kant tegenover het vroegere Krommelaancomplex een deel van de bebouwing verdwenen en vervangen door tuinen. Lodewijk Napoleon wilde vanuit zijn achtertuin van Paviljoen Welgelegen graag een ononderbroken verbinding naar de Spaarneoever. De Kleine Houtweg kon niet afgesloten worden, daarom heeft men gekozen voor een brug over de Kleine Houtweg. Volgens bron (Beelaerts-van-Blokland, et al., 1989) is deze brug wegens bouwvalligheid in 1817 afgebroken. Waarom hij dan nog op dit kaartfragment uit ±1822 ?

Noord-Hollands archief, inv.nr. NL-HlmNHA_51000390-4_G. Maker : W.C. van Baarsel en F.J. Nautz, **Datum : ±1822.** Uitsnede Kaart Haarlem.

 Brug over de Kleine Houtweg

Op de kaart van de heer Perk van 1880-1883 is te zien, dat het deel van de Kleine Houtweg, waar de brug gelegen heeft, nog steeds onbebouwd is. In de jaren daarna is dat toch bebouwd geraakt.

Na de bouw van het Brongebouw werd er op de hoek van de Badhuisstraat het zogenaamde Zanderinstituut gebouwd met daarachter het badhuis. Beide gebouwen waren gelieerd aan het Brongebouw en onderdeel van Haarlem als kuuroord. Zie even verderop in de tekst voor meer uitleg.

In 1902 ontstond er een grote verandering doordat er aan de noordzijde van de Baan een trambaan aangelegd werd. Zie het kaartfragment uit 1930 bij "Ontwikkeling in plattegronden". Dit werd aangelegd door de "Haarlemsche Tramway-Maatschappij". Hiermee werd later ook het Brongebouw ontsloten. In 1912 werd dit tracé onderdeel van de tramlijn Zandvoort-Haarlem-Amsterdam. In 1957 verdween de tram uit Haarlem en werd het tramtracé verbouwd en verlegd tot route voor het verkeer. De zuidkant van het Houtplein kreeg daarmee een directe verbinding met de Rustenburgerlaan. Doordat het doorgaande verkeer rond de binnenstad geweerd wordt overheerst het busverkeer op deze route.

De bouwkundige situatie van het eind van de 19e eeuw bleef lange tijd onveranderd, tot in de jaren 30 van de 20^e eeuw. Toen is het kleine tuinpad met de naam Rustenburgerlaan veranderd in een flinke stadsstraat. Hierdoor is er een flink gat in de bebouwing aan de oostzijde ontstaan. Ook heeft de trambaan natuurlijk een tijdlang het karakter hier bepaald. Een flinke verandering betekende de uitbouw van het tuinpad Kamperlaan tot een hoofdverkeersweg voor de stad in het begin van de jaren 60 van de 20^e eeuw. Daarvoor is bebouwing aan de noordzijde van de Kamperlaan gesloopt, waardoor er een nieuw gat in de bebouwing is ontstaan. Sindsdien zijn er nauwelijks wijzigingen opgetreden.

10.2 Brongebouw

Voor hedendaagse Haarlemmers klinkt het onwerkelijk om Haarlem als Kuuroord te zien. Toch is dat jarenlang het geval geweest. In 1883 ontdekte een passant bij een boerderij bij Vijfhuizen aan de rand van de Haarlemmermeer rode aanslag op de oevers van de sloten. Na onderzoek bleek dit veroorzaakt te zijn door het water van de bron van de boerderij. Die bron was in 1854 aangeboord. Het water dat men niet nodig had liet men via de sloten weglopen. Uit onderzoek bleek het water van deze bron rijk te zijn aan ijzer en keukenzouten. Het water had ook nog een constante temperatuur van 11 °C. Een comité zag aan de horizon Haarlem als Kuuroord opdoemen. In 1892 werd de "Maatschappij tot exploitatie van Staalwaterbronnen" opgericht. Er werden buizen vanuit Vijfhuizen naar het Frederikspark gelegd en in 1894 begon men met de bouw van het Brongebouw. In diverse kuuroorden plaatste men alle voorzieningen in een groot gebouw. In Haarlem koos men voor de optie om de diverse voorzieningen in verspreid staande gebouwen te plaatsen. Het hoofdgebouw werd het Brongebouw met een tuin direct ten zuiden ervan, waarin een muziekkoepeel en drinkhal kwamen. In de Badhuisstraat kwam het badhuis. In de relatie met de kuurgebouwen kwam op de hoek van de Kleine Houtweg en de Badhuisstraat het Zanderinstituut. Dit was een instelling voor heilgymnastiek en massage. Zie even verderop in de tekst.

De verwachte belangstelling voor Haarlem als Kuuroord viel dik tegen. Uiteindelijk werd het Brongebouw meer een salenverhuurbedrijf, dat geleidelijk aan in verval raakte. In 1930 werd de gemeente Haarlem eigenaar van het geheel. Rond die tijd zocht men een locatie voor een nieuw openbaar zwembad. Al snel dacht men aan de plek van het vervallen Brongebouw. In 1932 besloot de gemeenteraad tot sloop ervan.

10.3 Badhuis

Zoals hiervoor al aangegeven waren de badvoorzieningen in een apart gebouw ondergebracht. Dit badhuis stond net oostelijk van het Zanderinstituut in de Badhuisstraat. Het gebouw was weliswaar niet hoog maar had toch een breedte van 50 m. Men kon hier terecht voor het nemen van gewone, koudwater- en zogenaamde “elektrische” baden. Daarnaast waren er een aantal douches en ruimtes met stoom- en hete luchtbaden. Uiteraard waren mannen en vrouwen volkomen van elkaar gescheiden en was er een vertrek van een geneesheer met bijbehorende wachtkamers.

Niet geheel onverwacht leidde de sloop van het Brongebouw in 1932 ook tot de ondergang van het badhuis. Het badhuis werd in 1935 gesloopt om plaats te maken voor woningbouw.

10.4 Zanderinstituut

In de jaren 1895-1896 werd op de hoek van de Kleine Houtweg en de Badhuisstraat het Zanderinstituut gebouwd. Het was een geneeskundige inrichting waar heilgymnastiek volgens de methode van de Zweedse geneeskundige Dr. Zander werd gegeven. Hiervoor ontwikkelde hij een systeem van medisch-gymnastiekoefeningen met gebruik van toestellen. Ook werden er massages gegeven. De locatie van het instituut tussen het Brongebouw en het bijbehorende badhuis zal niet geheel toevallig zijn.

Op 29 oktober 1919 werd op de algemene vergadering van aandeelhouders van het Haarlemsch Medico Mechanisch Zanderinstituut besloten tot liquidatie over te gaan en de bezittingen aan de gemeente Haarlem te verkopen. Men hoopte dat het werk van het 23-jarige Zanderinstituut zou worden voortgezet door de gemeente, vooral in het belang van minder gegoede patiënten.

Korte tijd later blijkt, dat de gemeente Haarlem het gebouw van het Zanderinstituut gekocht heeft, maar niet het personeel overgenomen heeft. Toen was het nog de vraag of de gemeente met de activiteiten van het vroegere Zanderinstituut door zou gaan. In maart 1920 heeft de gemeente Haarlem de Dienst der Lichamelijke Opvoeding van de Duvenvoordestraat verplaatst naar het voormalige Zanderinstituut. Volgens de Adresboeken van de gemeente Haarlem op de website van het Noord-Hollands archief heeft deze dienst zich tot en met 1929 op dit adres bevonden. Toen had het adres Kleine Houtweg 31, momenteel is het adres Kleine Houtweg 47. Hierdoor is het lastig uit te zoeken, wat er in al die jaren nu precies gebeurd is. Ook gaat het verhaal dan veel verder, dan het overzicht, dat dit artikel beoogt te geven. Wel wordt het volgende duidelijk:

Als men op de website van het Noord-Hollandsarchief zoekt op Zanderinstituut, dan vindt men een grote hoeveelheid krantenartikelen en blijken er na de opheffing in 1919 nog tot in 1955 zeer geregeld diverse soorten sportieve activiteiten hebben plaatsgevonden.

Vanaf 3 maart 1953 is het gebouw het onderkomen van de Gemeentelijke Dienst voor Sport- en Jeugdzaken. Het was toen vanaf het Stadhuis verhuisd naar de Kleine Houtweg 47. Klaarblijkelijk was het na 1929 verhuisd en keerde het na een ruim twee decennia weer terug op zijn oude plek. Uit de volgende foto van het Noord-Hollandsarchief bleek, dat de dienst zich daar rond 1967-1969 nog steeds bevond : Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1478 foto's en negatieven van Fotopersbureau De Boer te Haarlem, Inventarisnummer 4159. Maker: C. de Boer. Datum: 1967-1969. Het is dan het gebouw van de Gemeentelijke Dienst voor Sport en Jeugdzaken.

Uit de volgende foto van het Noord-Hollandsarchief, bleek, dat het gebouw blijkbaar in 1997 leeg stond en door krakers bezet werd : Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Beeldbank De Boer,

Momenteel bevindt zich in het pand de Kunstacademie Haarlem.

Het voormalige Zanderinstituut blijkt een interessant onderzoeksobject te zijn. Uit wat ik heb kunnen vinden is het duidelijk, dat er een uiteenlopende reeks gebruikers is geweest en blijkens de diverse foto's is het achterdeel duidelijk in later tijden verbouwd. Het uitzoeken van dit alles vergt enorm veel (teveel dus) tijd en levert een enorm boekwerk op, dat het bestek van dit artikel ver te buiten gaat.

10.5 Sportfondsenbad

In november 1930 deed de N.V. Sportfondsen een verzoek aan de gemeente Haarlem om op de plek van het Brongebouw een zwembad te mogen bouwen. Een jaar later besloot B&W in principe het terrein van het Brongebouw in erfpacht af te staan en nog weer bijna een jaar later nam men de beslissing om het Brongebouw te slopen. Direct daarop werden de eerste ontwerpen voor het nieuwe zwembad ingediend. Vele varianten van het ontwerp werden ingediend maar strandden steeds op bezwaren op architectuurgebied en de inpassing in het Frederikspark. B&W adviseerde op gegeven moment een andere architect aan te trekken. Deze architect werd de heer Van Loghem, die in Haarlem en omgeving al ruim zijn sporen verdiend had. De Schoonheidscommissie vond de nieuwe ontwerpen nog steeds ontoelaatbaar.

B&W maakt echter geen bezwaar meer. Dit wekte uiteraard grote ergernis in de Schoonheidscommissie, waarvan twee leden (waaronder de voorzitter) opstapten. Naast de naam van de heer Van Loghem vond men op de tekeningen ook nog steeds de namen van de twee voorgaande architecten. Hoe de taakverdeling precies geweest is, is niet geheel duidelijk. Er werd nu wel veel meer aandacht geschonken aan de beplanting rond het zwembad. Ook werd de vormgeving weer aangepast. Punt van aandacht was nog de hoogte van de schoorsteen. Die werd van 30 m teruggebracht tot 16 m. Uiteindelijk kreeg men op 5 december 1933 de benodigde bouwvergunning. Kort daarop startte men met de bouw en kon het in januari 1935 in gebruik genomen worden. Rond 1939 vonden er nog een hoop veranderingen plaats in de tuin rond het zwembad.

Daarna volgden vele verbouwingen van het zwembad waarbij die van 1975 wel heel ingrijpend was. Alle architectuurkenmerken van de heer Van Loghem verdwenen. Ook verdwenen de kenmerkende glazen schuifwanden tussen het zwembad en het terras. Rond 1990 bevond het gebouw zich in een zwaar vervallen staat en was er door de vele verbouwingen en aanpassingen niets meer over van de architectonische waarde van het gebouw als voorbeeld van de Nieuwe Zakelijkheidsarchitectuur. Het voldeed niet meer aan de toenmalige eisen en aanpassing zou zeer ingrijpend en kostbaar worden. In september 1992 sloot het zwembad definitief zijn deuren. Uiteindelijk werd het zwembad in 1993/1994 gesloopt. Dit kan men goed zien in het onderdeel Beeldbank De Boer op de website van het Noord-Hollandsarchief.

10.6 Woonhuis/museum Van Looy

Op de Kleine Houtweg 103 bevond zich lange tijd het woonhuis van de schilder/schrijver Jacobus van Looy. Hij werd op 12 september 1855 in de Zoetestraat in Haarlem geboren. Hij kwam op 24 februari 1930 in het Elisabeth Gasthuis in Haarlem te overlijden, 74 jaar oud. Hij was een dubbel talent. Hij maakte niet alleen carrière als schilder, maar ook als schrijver. Toch zou je dit gezien zijn

jeugd niet direct verwachten. Er is wel eens een vraag gesteld of hij zichzelf in eerste instantie als schrijver of als schilder zag. Waarschijnlijk vond hij zelf die vraag niet van belang. Vanaf zijn vijfde jaar bracht hij zijn jeugd door in het Haarlemse Burgerweeshuis, nu het Frans Halsmuseum aan het Groot Heiligland. Vanaf 1907 woonde hij weer in Haarlem en vanaf 1913 in het huis Kleine Houtweg 103, dat hij zelf in eenvoudige ouderwetse trant liet bouwen. Op zijn 22^e werd hij leerling aan de Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Zeven jaar later ontving hij de Prix de Rome voor zijn schilderkunst. Daardoor kon hij gaan reizen in Spanje, Marokko en Italië. In 1892 trouwde hij en van 1894-1907 woonde hij in Soest. Samen met zijn echtgenote heeft hij reizen naar Spanje, Tanger en Fez gemaakt.

Na zijn overlijden bleef zijn vrouw op de Kleine Houtweg 103 wonen. Zijn vrouw was Titia van Looy-van Gelder. Zij werd op 22 februari 1860 geboren als dochter van de directeur van de papierfabriek Van Gelder. Zij volgde de toen gebruikelijke opleiding voor meisjes van goede komaf. Zij had vele talenten. Ze was zeer geïnteresseerd in de toenmalige moderne literatuur. Na het overlijden van haar man in 1930 richtte zij een klein museum in het woonhuis in, gewijd aan haar echtgenoot. Ook hield ze lezingen over het werk van haar man in het museum.

Na haar overlijden liet zij voor het allergrootste deel de schilderijen, tekeningen, boeken, brieven en documenten van haar overleden echtgenote na aan de gemeente Haarlem. Dit zorgde echter voor de nodige problemen. Enkele bepalingen uit het testament, maakten de erfenis onaanvaardbaar voor de gemeente Haarlem. Er ontstonden de nodige verwickelingen, waardoor de erfenis geveild werd. Een inderhaast opgericht comité was in staat een groot deel van deze erfenis op te kopen. Het woonhuis zelf werd aangekocht door de gemeente om onderdak te verlenen aan de rond die tijd opgerichte Stichting Het Huis Van Looy. Het was de bedoeling om de erfenis te bewaren, maar ook om deze tentoon te stellen. Het museum kon op 13 april 1949 geopend worden. In later tijd werd er nog een tentoonstellingsvleugel voor tijdelijk exposities aan toegevoegd. Deze vleugel had zijn ingang aan de Kamperlaan.

Op onaangename wijze werd deze stichting in 1966 geconfronteerd met een door de gemeente al genomen beslissing om het woonhuis te verkopen. Er waren te weinig bezoekers en de verliesposten waren te groot! De stichting dreigde dakloos te worden! Vanuit het Singer museum in Laren en vanuit een speciaal op te richten Van-Looy-museum in Soest, waar Van Looy jaren lang bewoners en gewerkt had, werden aantrekkelijke voorstellen gedaan om de erfenis van Van Looy te huisvesten. Haarlem dreigde een belangrijke culturele erfenis te verliezen. Uiteindelijk kon in het Frans Halsmuseum ruimte vrijgemaakt worden om de collectie voor Haarlem te behouden. Alhoewel dit geen ideale oplossing was, ging de stichting ermee akkoord, vooral ook omdat het nu onderdeel van een veel groter museum geworden was, waardoor het veel eenvoudiger was bezoekers aan te trekken. De stichting werd veranderd in Stichting Jacobus van Looy. Bij de aanvaarding van deze oplossing speelde ook een grote rol het feit, dat Jacobus van Looy zijn jeugd in het gebouw van het Frans Halsmuseum als wees heeft doorgebracht. Heel treffend heeft hij zijn jeugd onder woorden gebracht in het boek Jaapje. Voorafgaand aan de museumfunctie, was het Frans Halsmuseum een weeshuis. Hiermee kwam in 1970 een einde aan het bestaan van het museum aan de Kleine Houtweg 103.

Ook dit werd geen definitieve oplossing. In 2019 heeft de Stichting Jacobus van Looy de collectie overgedragen aan de gemeente Haarlem. De tekeningen, manuscripten, boeken en memorabilia zijn toen terechtgekomen bij het Noord-Hollands archief en de schilderijen in het Frans Halsmuseum. Per 1 mei 2019 werd de Stichting Jacobus Van Looy opgeheven. Naast het Frans Halsmuseum hebben bijvoorbeeld het Teylers Museum en het Rijksmuseum ook schilderijen van Jacobus van Looy in bezit.

11 Ontwikkeling Sectie Mariastichting

11.1 Algemene ontwikkeling

Ooit moet het gebied van deze sectie bebost zijn geweest. Maar sinds het begin van de 10^e eeuw was het deel van een landweg (huidige Kleine Houtweg) tussen een boerderij van de grafelijke hoforganisatie aan de oostzijde en de Haarlemmerhout aan de westzijde. De westkant van de weg heeft in deze sectie een hele andere ontwikkeling doorgemaakt dan de oostkant van de weg.

11.1.1 Westelijke zijde

Ooit lag aan de westzijde een natuurlijk bos. In de middeleeuwen is dit veranderd in een gebruiksbos voor de stad Haarlem, waardoor het op een gegeven moment een hakhoutbos werd. Tijdens het beleg van Jacoba van Beieren werd het gekapt en daarna weer opnieuw aangeplant. In de jaren 1572/1573 werd het bos opnieuw gekapt, maar nu voor het beleg door de Spanjaarden. Daarna is het weer herplant als hakhoutbos.

In de 17^e en de 18^e eeuw verloor het zijn gebruiksfunctie en kreeg het steeds meer een recreatieve parkfunctie. In die tijd werd de aanleg meermalen veranderd volgens de mode van die tijd. Een grote verandering vond plaats in de jaren 1826/1827 toen de gehele Haarlemmerhout, dus ook dit gedeelte, harschapen werd in een Engels landschapspark volgens de plannen van de heer Zocher.

Daarna is er eigenlijk heel weinig veranderd. Wel heeft er nog lange tijd een trambaan gelegen, waardoor het duidelijk minder rustig werd. Ook werd de Kleine Houtweg verbreed om meer ruimte te bieden aan het toenemende autoverkeer.

11.1.2 Oostelijke zijde

Uit de plattegronden wordt duidelijk, dat dit deel van de sectie in de 17^e eeuw volledig bebouwd is geraakt. Er bevond zich een aaneenschakeling van kleine buitenhuizen met het achtergelegen tuinen. Dit bleef zo tot het einde van de 19^e eeuw toen de Mariastichting aan de om de hoek gelegen Kamperlaan opgericht werd. Geleidelijk aan werd deze oostzijde overheerst door de Mariastichting. Na het verdwijnen van de Mariastichting kreeg deze oostzijde zijn woonfunctie weer terug en werd het gebied met de voormalige toegang tot de Mariastichting opgevuld met een flatgebouw met ingang naar de ondergrondse parkeergarage.

11.2 Ziekenhuis Mariastichting

11.2.1 Ontstaan van het ziekenhuis

Voor de oorsprong van de Mariastichting moeten we onze blik richten op de omgeving van de West-Duitse bisschopsstad Paderborn in 1859. In dat jaar stichtte Zuster Clara de congregatie met de naam "Zusters van de Heilige Franciscus, Dochters van de Heilige Harten van Jezus en Maria". Zuster Clara was in 1827 in Hallenberg geboren als Theresia Pfänder. In 1840 trad ze in in de Congregatie van de Zusters van de Christelijke Liefde te Paderborn. Vanwege haar pedagogische kwaliteit werd ze onderwijzeres. Maar zij wilde echter meer doen. Zodoende ging ze over naar een

andere congregatie en stichtte zelf, uiteraard met goedkeuring van de lokale bisschop, de hiervoor genoemde nieuwe congregatie. Deze goedkeuring kwam op 13 oktober 1860, zodat die datum vaak als de echte stichtingsdatum gezien wordt. In de naam van de congregatie wilde ze tot uitdrukking brengen, dat de congregatie aan de ene kant het ideaal van armoede van Franciscus wilde naleven en aan de andere kant het contemplatieve en actieve leven wilde verenigen naar voorbeeld van Jezus en Maria. Naast de religieuze aspecten wilde men zich toeleggen op de opvang van arme weeskinderen. Aanvankelijk werd het plaatsje Olpe uitgekozen, maar omdat daar al een andere congregatie gevestigd was week men in 1863 uit naar Salzkotten, een stadje vlak bij Paderborn. De congregatie maakte een zeer sterke groei door. De congregatie richtte zich op de zorg en het onderwijs aan weeskinderen en zorgde ook voor wijkverpleging. Daarnaast trokken de zusters naar slagvelden van oorlogen om gewonden te verzorgen.

In 1872 ontstond een langdurig conflict tussen de Duitse regering en het katholieke deel van de bevolking. Dit werd de Kulturkampf genoemd. De regering vond dat de katholieken veel te veel op Rome gericht waren. Dit conflict liep zeer hoog op, zodat er voor de congregatie van Zuster Clara weinig aan activiteiten overbleef. De bisschop, waar de congregatie onder viel, werd zelfs gevangen genomen en wist te vluchten naar België, waar hij in 1879 overleed. Hierdoor had Zuster Clara, inmiddels Moeder Clara, van de bisschop in het geheim diverse bevoegdheden gekregen, die eerst aan de bisschoppen behoorden. Dit veroorzaakte op den duur spanningen met de rest van de congregatie, die niet op de hoogte was van deze machtigheden. Uiteindelijk moest Moeder Clara in 1880 aftreden.

Doordat er door de Kulturkampf weinig empooli voor de zusters van de congregatie was, werden die naar diverse andere landen gezonden, zo ook naar Nederland. In 1874 arriveerden de eerste zusters uit Salzkotten in Nederland. De zusters moesten geld naar de noodlijdende congregatie in Duitsland sturen en nieuwe congregaties in Nederland vestigen. Er volgden vele vestigingen, maar de vroegste vestigingen werden na korte tijd weer opgeheven vanwege de niet erg solide organisatie. De congregatie hield zich hoofdzakelijk bezig met onderwijs, ziekenverpleging en bejaardenzorg. Deze vestigingen waren mogelijk, doordat er vanuit de Nederlandse katholieke parochies heel wat verzoeken waren voor wijkverpleging en onderwijs. In 1920 werd besloten tot de oprichting van een Hollandse provincie. Het moederhuis/annex noviciaatshuis van de Nederlandse provincie werd eerst in Heemstede gevestigd onder de naam Sint Franciscusklooster. Dit bleek al spoedig te klein, waarna de congregatie in 1922 in Aerdenhout de villa Boekenrode aankocht waarna in 1923 het moederhuis aldaar gevestigd werd. Sindsdien heette de congregatie Zusters Franciscanessen van Aerdenhout. In 1928 kreeg het moederhuis de naam Alverna.

Vanaf 1877 had de congregatie in Haarlem en Overveen al geregeld ziekenzorg aan huis verricht vanuit hun vestiging in Breukelen. In 1885 deed de pastoor P.J. Thünissen van de Rozenkranskerk / Spaarneparochie (later met Spaarnekerk) in Haarlem (voluit geheten : Onze Lieve Vrouw Koningin van de Heilige Rozenkrans en van de Heilige Dominicus) met steun van de Haarlemse bisschop, een officieel verzoek aan de Congregatie voor een vestiging in Haarlem. Het doel was het verrichten van ambulante ziekenverpleging, waaruit op den duur een Katholieke ziekenhuis zou moeten voortkomen. Dit was een periode, waarin de organisatie van het katholieke deel van de Nederlandse samenleving volop in opbouw was.

Zo arriveerden in alle stilte op 16 september 1885 de eerste vijf zusters in Haarlem. Zij namen hun intrek in een oude noodkerk aan de Spaarnwouderstraat. Het kreeg de naam Sint Franciscus Sticht. De zusters hadden het bepaald niet breed. Toen de armoede van de zusters in de openbaarheid kwam stroomden de giften toe. Uit de beginperiode is weinig bekend over de werkwijze van de zusters in de wijkverpleging. Maar uit andere vestigingen is bekend, dat het ging om het waken bij de zieke en het verrichten van zwaar huishoudelijk werk in het huis van de zieke. Ze verrichtten sociaal werk, dat bestond uit verpleging, huishoudelijk werk en voorlichting voor de gezondheid. Hun werk werd door de bevolking zeer gewaardeerd, zodat herhaaldelijk om nieuwe zusters gevraagd moest worden. Dat werd problematisch, hoofdzakelijk vanwege het taalverschil.

In Haarlem had je in die tijd natuurlijk het algemene stadsziekenhuis (Sint Elisabethgasthuis), het

protestantse Diaconessenhuis en het katholieke Sint Johannes de Deo, maar dat was alleen voor mannen bestemd. Een flink deel van de katholieke bevolking moest het zodoende zonder katholieke zorg doen. Daarom was een katholieke ziekenhuis, voorlopig alleen voor vrouwen, noodzakelijk. De hiervoor al genoemde pastoor Thünissen streed, met steun van de Haarlemse bisschop, voor dit katholieke ziekenhuis. In 1896 wilde men net een terrein bij de Amsterdamse Poort aankopen, toen een stuk grond aan de Kamperlaan te koop werd aangeboden. Door de vrije ligging vond men dit veel geschikter voor een ziekenhuis. Op 15 september 1896 kocht het bestuur van de Rozenkransparochie dit terrein voor f 39.000. Met heel erg veel moeite werd het benodigde geld voor de bouw van het ziekenhuis bijeen geschaapt.

Begin mei 1899 was het nieuwe ziekenhuis klaar. Het bestond toen alleen uit het middendeel en de oostvleugel van het nog bestaande oudste deel van het gebouw. Op 15 mei werd het gebouw plechtig ingewijd en kreeg het de naam Mariastichting. Waarom het gewijd werd aan Maria en niet aan Franciscus, is niet geheel duidelijk. Mogelijk heeft het te maken met de zeer oude Mariaverering in Haarlem en Haarlemse geestelijken zoals de al genoemde pastoor Thünissen en ook deken Dankelman. Deze was weldoener van de Maria-devotiekapel in de Jansstraat (bij de Josephkerk) en had maar liefst f 35.000 uit eigen middelen ter beschikking gesteld voor de bouw van het ziekenhuis.

11.2.2 Groei van het ziekenhuis

De geschiedenis van de Mariastichting bestaat uit een lange periode van groei in vele opzichten. Eindeloos werden er aangrenzende terreinen aangekocht en eindeloos werd er verbouwd en aangebouwd. Uiteindelijk beschikte men over vrijwel het complete gebied omgrens door de Kamperlaan, Spaarne, Spijkermanslaan en Kleine Houtweg. De verzorging zelf werd in de loop der tijd steeds professioneler en uitgebreider. Navenant nam het aantal personeelsleden sterk toe. Zo sterk zelfs, dat het aantal zusters niet meer toereikend was en er steeds meer leken in dienst genomen moesten worden. Ook werd de opleidingstak binnen het ziekenhuis steeds belangrijker.

Het aantal verbouwingen en uitbreidingen is legio. Een paar opvallende daarvan wil ik hier onder behandelen. In 1907 kwam de westvleugel van het oude gebouw gereed. Rond 1920 kwam T-vormige zuidvleugel gereed. Deze vleugel werd aan het zuidelijk uiteinde van de oostvleugel vastgeplakt en bevatte ook een mannenafdeling. In de jaren 1934/1935 werd de ingangspartij gemoderniseerd. Er kwamen elektrisch te openen deuren, er werd een telefooncentrale geïnstalleerd en het voorplein werd verbreed, waardoor daar ook een parkeerplaatsje ontstond. Ook werden de trappen door trottoirs vervangen. Ook werd toen de Kamperlaan verbreed, die voorheen maar 4 m breed was en dan ook geregeld voor opstoppen zorgde.

Alhoewel het ziekenhuis open stond voor mensen van alle gezindten, was het in de praktijk toch een heel erg katholiek ziekenhuis. Dit had natuurlijk niet alleen te maken met het aantal zusters van de congregatie, maar ook dat katholieken uit eigen beweging toch het liefst naar de Mariastichting gingen, terwijl de lekenverpleegkundigen meestal toch ook van katholieke huize waren. Daarnaast was er natuurlijk de kapel en werd de nodige aandacht besteed aan vele katholieke rituelen. Voorts was daar nog de rector, die door de bisschop aangesteld was. Hij had als taak om zorg te dragen voor het geestelijk welzijn van zieken, stervenden en diende ook als geestelijk raadsman voor de zusters.

In de loop der tijd kwamen er een aantal nevenvestigingen bij. In 1927 werd in IJmuiden het Sint Antonius Ziekenhuis ingewijd. Later zou dit het Zeewegziekenhuis worden. Ook kwam er een polikliniek in Haarlem Noord.

De Tweede Wereldoorlog was, net zoals voor iedereen, een duistere periode. Alhoewel het ziekenhuis de oorlog redelijk ongeschonden doorkwam, was er toch het nodige aan de hand. Het begon al in het najaar van 1939, met het feit, dat vanwege de mobilisatie veel specialisten onder

de wapenen geroepen werden en het ziekenhuis als militair hospitaal aangewezen werd. Toen de bezetting door de Duitsers een feit was keerden de specialisten weer terug. Daarnaast was er een tekort aan van alles en nog wat, waarbij de hongerwinter natuurlijk helemaal pregnant was. Vele Haarlemmers klopten bij de keuken aan om wat eten te krijgen. Ze kregen toch altijd iets eetbaars mee. Ook ging het ziekenhuis op voedseltocht Noord-Holland in. Veel aandacht werd besteed aan mensen die veel van de oorlog te lijden hadden. Dit ondanks het feit, dat het gaat om een ziekenhuis van een in oorsprong Duitse congregatie. Heel wat Joodse mensen en onderduikers (weigeraars van de Arbeitseinsatz) kregen onderdak in het ziekenhuis en het herbergde zelfs een districtcommando van de ondergrondse strijdkrachten. Hierdoor was men goed op de hoogte van wat er zich elders afspeelde.

De tijd na de Tweede Wereldoorlog was een periode van explosieve groei. Er ontstonden vele nieuwe specialismen en behandelingsmethoden en het aantal patiënten nam navenant toe. Daartegenover stond dat er steeds meer mensen poliklinisch behandeld werden en er steeds minder opgenomen en verpleegd werd. De gebouwen behoefden dringend aanpassing aan deze veranderde situatie, maar na de Tweede Wereldoorlog was er een grote schaarste aan financiën. Daar kwam bij, dat de overheid de nadruk legde bij de opbouw van de industrie en de woningbouw, zodat er voor de gezondheidszorg weinig overbleef. Het bleef dus behelpen voor het ziekenhuis. Toch stonden de ontwikkelingen in de gebouwen niet helemaal stil en werd er lange tijd op kleine schaal verbouwd. In 1949 was men zelfs in staat het huis Eindhoven aan de Wagenweg te kopen om daar een verpleegstershuis te vestigen. Echter, de gemeente Haarlem verhinderde deze plannen direct. In 1953 werden plannen gemaakt voor modernisering en uitbreiding van het ziekenhuis, maar door de Koreaanse oorlog en de daaropvolgende algehele bouwstop ging dat niet door. In 1956 kreeg het ziekenhuis het buiten “Uyt den Bosch” in de zuidwesthoek van de Haarlemmerhout als dependance. Deze zeer grote villa werd ingericht als kraamkliniek. Vanaf 1959 werden er opnieuw plannen gemaakt voor een reorganisatie van het ziekenhuiscomplex. Dit voorzag in de realisatie van een hoogbouw en het aanpassen van de bestaande gebouwen. De start van de hoogbouw zou pas in 1965 beginnen. Maar voorafgaand daaraan werden allerlei kleinere en grotere projecten gerealiseerd zoals de bouw van het zusterhuis CLIO aan de westkant van de westvleugel. Dit nieuwe zusterhuis werd in het najaar van 1962 in gebruik genomen. Het bood woonruimte aan maar liefst 132 leerlingen, die elk een eigen kamer kregen.

In 1965 kon men dan eindelijk beginnen met de realisatie van de hoogbouw. De fundering daarvan zorgde echter voor grote problemen. De zuidelijke vleugel begon dermate te scheuren dat deze wegens instortingsgevaar gesloopt moest worden. In oktober 1971 kon de hoogbouw in gebruik genomen worden. De 14 etages tellende hoogbouw bood een riant onderkomen aan het ziekenhuis, maar vanuit architectonisch oogpunt kon het massieve blok voor de omgeving toch niet echt een aanwinst genoemd worden. Een andere grote verandering bestond uit het feit, dat de hoofdingang verplaatst werd. Oorspronkelijk lag die aan de Kamperlaan, maar die had zich ontwikkeld tot een zeer drukke stedelijke hoofdverkeersweg. Te druk voor een ziekenhuis dus. Zodoende kwam de ingang aan de andere kant van het complex te liggen, namelijk aan de Van Heythuysenweg. Veel groen moest daar plaatsmaken voor parkeerterrein. Voor de realisatie van al deze nieuwbouw moesten ook veel oude huizen, die het ziekenhuis in het verleden aangekocht had, gesloopt worden. Hieronder viel ook villa Boshof aan de Kleine Houtweg, waardoor er aan de oostkant opnieuw een gat ontstaan is in de historische bebouwing. Op de plek van deze villa kwam de nieuwe entree van het ziekenhuis. Daarna ging men aan de slag met de renovatie van het oude gebouw. Die werd in mei 1973 officieel afgerond. De kraamkliniek uit het buiten “Uyt den Bosch” verhuisde naar het gereorganiseerde complex en in dat oude buiten werd toen de opleidingsschool voor verpleegkundigen van de Mariastichting gevestigd. Uiteindelijk werd dit pand in 1987 verkocht en werd het weer een kantoor, wat het voordien ook geweest was.

11.2.3 Fusie Mariastichting en Diaconessenhuis

Ondertussen stonden de ontwikkelingen in de buitenwereld bepaald niet stil. Zoals eerder al vermeld waren de financiële problemen na de Tweede Wereldoorlog legio en werd door de overheid voorrang gegeven aan de opbouw van de industrie en woningbouw. Voor de gezondheidszorg bleef weinig over. Rond 1960 ging dit veranderen. Er brak een periode van grote economische groei aan en ook de politieke kleur van de kabinetten veranderde. Op veel terreinen, dus ook in de gezondheidszorg, werd een liberalisatie ingezet. Het strenge Rijks-vergunningenbeleid voor nieuw- en verbouw verdween en men hoefde zich niet meer te onderwerpen aan het advies van de Ziekenhuiscommissie. Alleen een vergunning van de gemeente bleef over. Dit, gecombineerd met het ontbreken van daadwerkelijke samenwerking tussen de verschillende ziekenhuizen in de regio, leidde tot een explosie in de ziekenhuisbouw in de regio. Hierbij speelde ook een rol dat de normering van ziekenhuisbedden toen nogal ruim was. Ook waren er prognoses, dat forse uitbreiding nodig was. Zo werden in negen jaar tijd alle vier de ziekenhuizen in Haarlem grondig verbouwd en uitgebreid of geheel nieuw opgetrokken.

Door de explosieve groei van de zorgsector waren de kosten navenant toegenomen en wilde de overheid meer bezuinigingen, planning en sturing en daardoor beperking van het aantal ziekenhuisbedden. Door de overvloedige bouwwerkzaamheden in Haarlem waren er duidelijk bedden te veel. Maar de nieuwe ziekenhuizen stonden er al. Er moest een goede samenwerking tussen de ziekenhuizen in de regio komen. Dit werd een heel erg lang en moeizaam proces.

Er was al sinds 1958 overleg tussen de verschillende ziekenhuizen, maar dat was erg vrijblijvend. Gaandeweg werd deze samenwerking steeds bindender. In 1966 werd daarvoor de Stichting Samenwerkende Haarlemse Ziekenhuizen (SSHZ) opgericht. Een belangrijk gevolg van deze samenwerking was de opening in 1969/1970 van de Centrale Apotheek der Haarlemse Ziekenhuizen. Midden jaren 70 van de 20^e eeuw sloten de ziekenhuizen Marinehospitaal in Overveen, Zeewegziekenhuis in IJmuiden/Velsen, het Rode Kruis in Beverwijk en het Sint Jozef in Heemskerk zich aan. De SSHZ werd zodoende de SSKZ (Stichting Samenwerkende Kennemer Ziekenhuizen). Een extra complicatie in de ziekenhuisplannen voor Haarlem en omgeving was het feit, dat het nabijgelegen Hoofddorp en Uithoorn ook eigen ziekenhuisplannen aan het ontwikkelen waren.

Rond 1976 kwam een goede samenwerking tussen de acht regionale ziekenhuizen maar niet van de grond. De Mariastichting opteerde toen voor de mogelijkheid van kleinere samenwerkingsverbanden. Zodoende werd in 1976 een overleg begonnen tussen de Mariastichting, het Diaconessenhuis en het Elisabeth Gasthuis. In eerste instantie leek dit overleg de goede kant uit te gaan, maar door een ander advies van het College van Ziekenhuisvoorzieningen liep de samenwerking stuk. Daarna gingen de drie ziekenhuizen opnieuw met elkaar aan tafel zitten en kwam er uiteindelijk een plan, dat alle drie de ziekenhuizen behouden zouden blijven, maar dat er wel een flinke beddenreductie per instelling zou komen. In maart 1982 maakte de Provinciale Raad voor de Volksgezondheid een plan, dat hier veel op leek, maar opmerkelijk genoeg voegde men er wel aan toe dat men het Diaconessenhuis naar Hoofddorp wilde verplaatsen en het gebouw in Heemstede tot verpleeghuis wilde ombouwen. Later werden deze plannen ook weer aangepast, waarin de verhuizing niet meer urgent was. Mede debet aan de hoeveelheid verschillende adviezen en plannen was het feit, dat de normen van de overheid veranderden. Blijkbaar gingen de ontwikkelingen de verantwoordelijke minister allemaal niet snel genoeg. In 1982 lanceerde ze allerlei plannen, waardoor de Mariastichting zou moeten sluiten. Op dat moment was de Mariastichting een zeer goed functionerend ziekenhuis, dus dit leek niet erg logisch. Dit plan ging ook tegen alle adviezen in. Er werd gigantisch geprotesteerd in de regio. De Tweede Kamer dwarsboomde de plannen van de minister, omdat het een inbreuk was op de provinciale ziekenhuisplannen, die net juist verplicht waren gesteld door de overheid. Sluiting van de Mariastichting ging dan ook niet door.

Onder druk van de bezuinigingen van het Rijk gingen in 1985 de vier Haarlemse ziekenhuizen opnieuw bij elkaar zitten. Het lukte niet om tot één ziekenhuisorganisatie te komen, maar de

Mariastichting en het Diaconessenhuis vonden elkaar uiteindelijk wel. Het Elisabeth Gasthuis bleek niet zo goed in de markt te liggen bij de beide ziekenhuizen vanwege een wat arrogante houding van de staf en het ontbreken van een religieuze achtergrond. In zo'n fusieproces willen de partners graag zekerheden van de kant van de overheid en de ziektekostenverzekeraars. Dat vroeg de nodige tijd. Zodoende kon men pas medio 1988 de fusieovereenkomst ondertekenen. De nieuwe ziekenhuisorganisatie kreeg de naam Spaarne Ziekenhuis en werd per 1 januari 1989 door het Rijk erkend. Het nieuwe ziekenhuis had een interconfessionele signatuur, d.w.z. dat de essenties van niet alleen de protestants-christelijke, maar ook de rooms-katholieke identiteit in het nieuwe ziekenhuis verankerd en gewaarborgd waren. Door deze ontwikkelingen waren het Elisabeth Gasthuis, Sint Joannes de Deo en het Zeewegziekenhuis gedwongen om met elkaar verder te gaan. Dat zou het Kennemer Gasthuis worden. Het Marinehospitaal overleefde deze ontwikkelingen niet en werd in 1990 gesloten.

Een andere ontwikkeling in de buitenwereld was de voortgaande ontkerkelijking. Dit had ook zijn weerslag op de Congregatie van de Zusters Franciscanessen. Hierdoor nam het aantal zusters dat in de Mariastichting kon werken aanzienlijk af. De voortgaande professionalisering van het beroep maakten het voor de zusters ook steeds moeilijker om in het ziekenhuis te gaan werken. Het aantal leken in het ziekenhuis werd steeds groter en het aandeel van de zusters werd steeds kleiner. De Congregatie trok zich steeds verder terug. Het ziekenhuis de Mariastichting was in eigendom en beheer bij de Vereniging der Ziekenverpleegsters Franciscanessen van de Mariastichting te Haarlem. De noodzaak om leken op te nemen in het bestuur was groot. Zodoende ontstond er per 1 januari 1972 een nieuwe vereniging en wel de Vereniging Ziekenhuis Mariastichting te Haarlem. Niet-leden van de Congregatie konden nu op uitnodiging van de Congregatie lid worden van het bestuur. Door gebrek aan personeel en kader voor alle instellingen in de regio trok de Congregatie zich steeds verder terug uit die instellingen. Uiteindelijk trad de Congregatie per 1 januari 1989 uit de Mariastichting.

11.2.4 Integratie en einde ziekenhuislocatie Van Heythuysenweg

Sinds 1 januari 1989 was het Spaarne Ziekenhuis dan wel een juridisch feit, de echte integratie van de Mariastichting en het Diaconessenhuis moest nog tot stand komen. Men had wel het idee, dat dit niet eenvoudig zou worden, maar dat dit 15 jaar in beslag zou nemen werd toch niet echt verwacht.

Om de beide ziekenhuizen organisatorisch tot één geheel te smeden werd de organisatie in zeven verschillende diensten opgedeeld. Van beide locaties zouden de beide organisatorische onderdelen per dienst geconcentreerd worden op één fysieke locatie. Dit was al een ingewikkelde operatie, waarbij het bij de ene dienst een stuk vlotter ging dan bij de andere, maar de plannen wat betreft de locaties of locatie werden al helemaal problematisch.

Aanvankelijk wilde het Spaarne Ziekenhuis zich concentreren op de locatie in Heemstede (de locatie van het voormalige Diaconessenhuis) en de locatie van de vroegere Mariastichting afstoten. Het College voor Ziekenhuisvoorzieningen en het provinciebestuur stonden achter deze plannen. Bij de gemeente Heemstede lag dat geheel anders. Vanwege de verwachte verkeersdrukten waren de gemeente Heemstede en bewoners tegen. Het ziekenhuis stelde voor een vervoersonderzoek te verrichten en wees erop dat door een polikliniek in Hoofddorp de drukte in Heemstede flink zou afnemen. Het ziekenhuis was gedwongen om te denken over een polikliniek in Hoofddorp door de plannen van de andere ziekenhuizenorganisaties in de regio. Bovendien wilde de gemeente Haarlemmermeer al lange tijd een eigen ziekenhuisvoorziening. In mei 1994 werden deze plannen definitief en kocht het Spaarne Ziekenhuis een stuk grond hiervoor in Hoofddorp.

De gemeente Heemstede moest het bestemmingsplan nog aanpassen om het ziekenhuisplan mogelijk te maken. Er werden dermate veel eisen gesteld aan de plannen, dat het Spaarne

Ziekenhuis de ontwerpen flink heeft moeten aanpassen. Uiteindelijk voldeed het aan vrijwel alle eisen. De gemeente Haarlem zag echter weer problemen voor de eigen ziekenhuisvoorzieningen. Ook dacht Haarlem aan een fusie tussen het Spaarne ziekenhuis en het Kennemer Gasthuis op het terrein van het vroegere Elisabeth Gasthuis in Schalkwijk. Zowel het Spaarne Ziekenhuis als de provincie zagen niets in deze plannen. De provincie veranderde zijn ideeën en samen met de ziektekostenverzekeraars was die niet meer voorstander van een volledige concentratie van het Spaarne Ziekenhuis in Heemstede. Men wilde een nieuw ziekenhuis in Hoofddorp in de vorm van een dependance van het Spaarne Ziekenhuis. Ook het Kennemer Gasthuis was het hiermee eens. De fusieplannen van Kennemer Gasthuis en Spaarne Gasthuis gingen uiteindelijk van tafel, maar daarmee was de race nog niet gelopen. Tot overmaat van ramp heeft de gemeenteraad van Heemstede de bestemmingsplanwijziging in juni 1995 afgewezen. Daarmee leken de concentratieplannen van het Spaarne ziekenhuis in Heemstede van de baan. De teleurstelling was zeer groot bij het ziekenhuis. Onder bepaalde voorwaarden wilde het ziekenhuis wel op twee locaties gaan werken. Dit bleek niet zo gemakkelijk. Uiteindelijk ontstond toen het plan om Hoofddorp de hoofdlocatie voor een ziekenhuis van 360 bedden te maken en dat Heemstede een nevenvestiging van 180 bedden zou worden. Hier was men niet echt blij mee, maar op termijn zou de gewenste concentratie in Hoofddorp toch gerealiseerd kunnen worden. In Hoofddorp moest naar een ander en veel groter terrein omgezien worden. In 1996 werd het huidige terrein aangekocht en werd de eerder aangekochte grond voor de polikliniek weer verkocht. De planvorming voor het nieuwe ziekenhuis werd gestart en de verantwoordelijke minister keurde de plannen goed. Men had het idee eind 1997 met de werkzaamheden te kunnen beginnen.

Eind 1996 kwam de directie van het Spaarne Ziekenhuis tot de conclusie dat het voordeliger was het ziekenhuis in één keer naar Hoofddorp te verplaatsen en in Heemstede alleen een gebouw voor dagbehandeling en poliklinieken te houden. Na overleg en onder voorwaarde van verdere beddenreductie gingen de betrokken instanties akkoord. Het ziekenhuis was van plan in overeenstemming met de visie van de minister het ziekenhuis onderdeel van een netwerk van zorgvoorzieningen te maken. Er moest een integraal zorgaanbod in en rond de Haarlemmermeer komen. Uiteindelijk gaven op 7 april 1998 het College voor Ziekenhuisvoorzieningen en de betrokken minister toestemming voor de bouw van het nieuwe ziekenhuis in Hoofddorp en de poliklinieken en dagbehandeling in Heemstede.

Eindelijk kon dan met de bouwplannen concreet begonnen worden. Na het nodige overleg en het doorvoeren van diverse bezuinigingen ging op 15 mei 2001 de eerste paal de grond in. Naast het ziekenhuis in Hoofddorp waren nog een regionaal centrum voor geestelijke gezondheidszorg en een verslavingskliniek gepland. Na de verhuizing zou het ziekenhuis in Hoofddorp de naam Spaarne Ziekenhuis blijven dragen, omdat uit historisch onderzoek bleek, dat het bouwterrein zich precies bevond op de plek waar ooit het Spaarne in de Haarlemmermeer uitmondde. In Heemstede kwamen de bouwactiviteiten in september 2002 op gang. Eind 2004 werd het nieuwe Spaarne Ziekenhuis in Hoofddorp in gebruik genomen. Het terrein van de voormalige Mariastichting aan de Van Heythuysenweg in Haarlem werd verlaten.

Zoals te verwachten viel stonden de ontwikkelingen in Hoofddorp en Heemstede bepaald niet stil na de verhuizing, maar dat is een heel ander verhaal voor een andere plek.

11.3 Periode na het ziekenhuis

Het terrein van de voormalige Mariastichting aan de Van Heythuysenweg had het Spaarne Ziekenhuis op 20 april 2001 verkocht aan de projectontwikkelaarscombinatie Amvest Vastgoed/Bouwfonds Woningbouw/Van Wijnen voor een bedrag van ruim f 81.000.000. Het was de bedoeling, dat er een autovrije stedelijke woonwijk zou verrijzen naar ontwerp van de architect Asselbergs. Het oude hoofdgebouw zou grotendeels behouden blijven en ter plaatse van de hoogbouw uit 1971 moest een nieuwe torenflat komen. Weliswaar veel smaller dan de oude,

maar ongeveer even hoog. Het ziekenhuisbestuur had drie projectontwikkelaars geselecteerd en verzocht een plan te maken. B en W van Haarlem gaf de voorkeur aan het plan van het Sociaal Fonds Bouwnijverheid. Volgens de Historische Vereniging Haarlem was dit nu juist het slechtste plan en vond men het hoogstnodig iets aan die afschuwelijk lelijke torenflat te doen. Met de uiteindelijke keuze van het ziekenhuisbestuur was de Historische Vereniging Haarlem zeer ingenomen omdat dit volgens haar het beste van de drie plannen was. Het liefst zag zij natuurlijk helemaal geen torenflat. Achteraf vond de vereniging, dat de ze toch te weinig aandacht heeft gehad voor een te hoge dichtheid van bebouwing op bepaalde plaatsen. Hieronder volgen nog een paar items over de ontwikkelingen op het terrein.

Voor bepaalde onderdelen voor het terrein van de Mariastichting maakte de Historische Vereniging Haarlem bezwaar bij de provincie. Zo ondersteunde de Historische Vereniging Haarlem ook de door de Stichting de Hoeksteen ingediende bezwaren tegen de sloop van twee kleine buitenplaatsen op het terrein van de vroegere Mariastichting. Het ging om De Merel en De Houtlommer. Het bezwaar werd afgewezen en in 2004 waren de huizen al gesloopt.

Op 24 november 2004 presenteerde de architect Asselbergs zijn ontwerp voor het terrein van de voormalige Mariastichting. Er zouden 408 woningen komen, waarvan 90 sociale huur. De ziekenhuisflat zou gesloopt worden. Het grootste deel van het oude hoofdgebouw aan de Kamperlaan, de kapel en de monumenten aan de Kleine Houtweg bleven behouden.

Op 15 augustus 2005 verkocht Bouwfonds MAB Ontwikkeling het oude hoofdgebouw van de voormalige Mariastichting aan de Kamperlaan aan Caprera Vastgoed te Velsen. De nieuwe eigenaar beloofde het exterieur van de gebouwen te behouden.

Op 15 oktober 2005 werd bij werkzaamheden aan de theekoepel Bellevue op het terrein van het vroegere ziekenhuis een spectaculaire vondst gedaan. Er werden enkele historische schilderijen van Jan Kamphuisen(1760-1841) blootgelegd.

Op 2 november 2006 ging de bouw van het project officieel van start. Dit gebeurde met een levend Hildebrandmonument in de bouwput en een klein toneelstukje gespeeld door de Letterlievende Vereniging J.J. Cremer. Men hoopte in 2008 de eerste stadsvilla's op te kunnen leveren.

Inmiddels is het project alweer zo'n 15 jaar opgeleverd. De huidige flat is weliswaar een verbetering ten opzichte van de ziekenhuisflat, maar wat ik zo om me heen hoor vindt men het toch bepaald geen schoonheid. Ook is hij met zijn 20 etages toch een stuk hoger dan de 14 etages tellende ziekenhuisflat. Het geheel is inderdaad autovrij geworden door de bouw van een grote ondergrondse garage. Ter plekke van het voormalige zusterhuis CLIO van de Mariastichting werd een kantoorgebouw gepland. Anno 2025 is dat nog steeds niet gerealiseerd en ligt het terrein nog braak. Zal het gezien de malaise in de kantoren er ooit nog van gaan komen? Centraal in het plan ligt een hof en de straatnamen refereren aan buitenplaatsen die in de omgeving aan het Spaarne gelegen hebben. Alleen langs de aan de zuidkant gelegen Spijkermanslaan vindt men twee blokjes eengezinswoningen, de rest bestaat uit flatwoningen. Persoonlijk vind ik de Spaarneoever toch een wat gemiste kans. Zeker als men ook de bedoelingen van het plan bekijkt. Het is wel erg stenig. De Bellevuelaan was bedoeld als verbinding tussen de Haarlemmerhout en het Spaarne. Hij is natuurlijk ook wel een directe en kaarsrechte verbinding, maar sluit in het geheel niet aan op de Haarlemmerhout. De bewoners van het nieuwe complex hebben al wandelend door het gras van de Haarlemmerhout een smal paadje uitgesleten om bij de officiële paden te komen. Er is ook helemaal geen goede oversteekplaats over de Kleine Houtweg. De uitvoering van de Bellevuelaan en de Spaarneoever en de aansluiting op de Haarlemmerhout kunnen aanzienlijk verbeterd worden, waardoor het geheel toch meer uitnodigt om vanuit de Haarlemmerhout even bij het Spaarne te gaan kijken.

12 Ontwikkeling Sectie Spaar en Hout

12.1 Algemene ontwikkeling

Het opmerkelijke van deze sectie is, dat het karakter daarvan in de loop der eeuwen min of meer gelijk gebleven is.

Aan de westzijde ligt sinds mensenheugenis de Haarlemmerhout. Van oerbos is het in de middeleeuwen geworden tot gebruiksbos en hakhoutbos. Met Jacoba van Beieren en het Spaanse beleg is het gekapt en daarna weer herplant. Alleen het karakter van de beplanting is steeds aangepast aan het gebruik en de mode van de tijd.

Aan de oostzijde ligt sinds het begin/midden van de 17^e eeuw een rijtje buitenplaatsen met aan de noordzijde het Hofje van Heythuyzen. Ingangshekken en poorten zijn in de loop der tijden aangepast aan eventueel veranderd gebruik en de mode van de tijd, maar het karakter van deze kant is al eeuwenlang hetzelfde.

De grootste verandering bestond uit het verbreden van de Kleine Houtweg en het met een bocht doortrekken naar de kruising Churchillaan/Vijverlaan in de wijk Zuiderhout. Dit gebeurde in de jaren 60 van de 20^e eeuw.

Een apart verhaal is nog wel de ontwikkeling rond de verbinding met de Fonteinlaan. Het ene moment was die verbinding er wel en dan weer niet. Zie hiervoor even verderop in de tekst.

12.2 Hofje van Heythuyzen

Het Hofje van Heythuyzen is gebouwd uit de nalatenschap van Willem van Heythuysen. Na zijn overlijden in 1650 kwamen zijn bezittingen in handen van zijn zuster. Die stierf echter korte tijd later zonder wettige erfgenamen. Volgens de testamentaire bepalingen van Willem van Heythuysen moest er in dat geval een godshuis voor arme oude mannen en vrouwen ter plekke van zijn buitenhuis Middelhout gebouwd worden. Het hofje kwam in 1651 gereed.

Het bijzondere van dit hofje is, dat het een eind buiten de oude stad ligt en geheel omgeven is door groen. Het is in fasen tot stand gekomen. Als curiositeit kan nog vermeld worden dat vroeger de gemeentegrens tussen Haarlem en Heemstede dwars door het hofje liep. Na de tweede wereldoorlog is het hofje een drietal keren opgeknapt. In 1984/1985 werd het grondig gerestaureerd. Toen zakte het aantal woningen ook van 12 naar 10. Voor verdere informatie verwijs ik hierbij naar de aparte pin (optie Haarlemse Hofjes) ter plekke van het hofje.

12.3 Spaar en Hout

Wanneer de buitenplaats Spaar en Hout (ook wel Spaarnhout genoemd) gesticht is, wordt niet geheel duidelijk. Mogelijk, dat de kern terug gaat op een stukje grond, dat er in 1622 al geweest is, maar dan zonder bebouwing. In 1631 wordt er wat tuingrond van de aangrenzende buitenplaats

Oosterhout aangekocht. Dit wordt wel als stichtingsjaar beschouwd. Maar geheel duidelijk is het nog steeds niet. Misschien is het wel het jaar 1641 dat in de tuinmuur aanwezig is. Pas in verkoopaktes uit 1651 wordt het duidelijk dat er een buitenplaats aanwezig is. In de loop der tijd passeerde een lange rij eigenaren, waarvan de meesten uit Amsterdam afkomstig waren. Het huis wordt verschillende keren aangepast en herbouwd. Ook wordt het grondbezit verschillende keren uitgebreid, zoals in 1702 toen het grootste deel van het ten noorden gelegen buitentje Middelhout werd toegevoegd. Dit was een deel van de buitenplaats Middelhout, waarop ook het Hofje van Heythuyzen gebouwd is. In 1806 werd aan de zuidkant uitgebreid met het voormalige buitenverblijf Lommerlust en een boerenwoning “vanouds het Maagdenhuis” genaamd. Begin 19^e eeuw werd het ingrijpend verbouwd en werd het geheel witgepleisterd. In 1926 verkocht de laatste particuliere eigenaar, de familie Bunge, het geheel aan de gemeente Heemstede. Het lag toen nog op Heemsteeds grondgebied. Men wilde er het onderkomen maken van de Vereniging voor Bloembollencultuur, maar dat ging niet door vanwege de annexatie van mei 1927. Het grondgebied aldaar werd Haarlems grondgebied en het buiten werd aan de gemeente Haarlem overgedaan. Het plan om villa's op het terrein te bouwen riep een enorme weerstand op. Uiteindelijk werd op 25 oktober 1927 de Stichting Spaar en Hout de nieuwe eigenaar om er een “Doopsgezind Bejaardenhuis” te vestigen. Daarop werd het landhuis grotendeels gesloopt en verscheen het gebouw, dat er nu nog steeds staat. Het werd een gebouw in baksteenarchitectuur van de Haarlemse architect K. Jonkheid. De zeer bekende tuinarchitect Springer krijgt opdracht de tuin opnieuw in te delen met behoud van oude ornamenten. Het tehuis werd op 20 mei 1930 geopend. Het middendeel aan de Spaarneoever is een ommanteld restant van het vroegere landhuis en in vorm als het vroegere landhuis nog herkenbaar.

Het terrein kent verschillende rijksmonumenten: het poortgebouw is sinds november 1999 een rijksmonument, evenals het hoofdgebouw en de tuinaanleg van Springer. Sinds die datum zijn een vijftal lantaarnpalen langs de oprijlaan ook rijksmonument, evenals een autogarage met baarruimte. Een nog aanwezige tuinkoepel is rijksmonument sinds november 1969.

Uiteindelijk komt de instelling in beheer bij de Stichting Pro Senectute. Per 1 april 2025 ging dit als een zelfstandige stichting verder onder de naam Fortumus. Inmiddels is er aan de noordzijde van het terrein aan de Spijkermanslaan het gebouw Tussenhout verzezen. Dit is een kleinschalige voorziening voor mensen met dementie. Het oude grote hoofdgebouw is dan een woon-/zorglocatie voor ouderen.

Zoals op de afbeeldingen van de Sectie Spaar en Hout te zien is, is de ingangszijde langs de Kleine Houtweg van de buitenplaats en latere instelling een aantal keren grondig van aanzien veranderd. Men paste zich aan aan de mode van de tijd. Na de veranderingen in de jaren 20 van de 20^e eeuw is er heel weinig veranderd. Wel is de boog van de poort ruimer gemaakt.

12.4 Middelhout

In 1997 verschenen er aan de zuidkant van het park van Spaar en Hout twee zeer luxe appartementengebouwen voor senioren. Het kreeg de naam Middelhout. Dit kan voor verwarring zorgen met het oorspronkelijke Middelhout, dat ten noorden van de oprijlaan van Spaar en Hout lag. Een klein deel hiervan is nog aanwezig in verbouwde vorm in het Hofje van Heythuyzen.

In juli 2025 variëren de huurprijzen per appartement van € 1780 tot € 2150 per maand. Men heeft dan een appartement van 120-129 m². Het betreft 3-kamerappartementen. Er zijn 35 woningen. Men kan zorg inkopen bij het aangrenzende Spaar en Hout. De omringende tuin gaat naadloos over in het park van Spaar en Hout. Het complex valt onder de Stichting Middelhout, die in 1996 opgericht is en een doopsgezinde signatuur heeft. Er is ook een actieve huurdersvereniging.

13 Ontwikkeling verbinding met de Fonteinlaan

De verbinding van het huidige zuidelijke uiteinde van de Kleine Houtweg met de zuiden van de Fonteinlaan is een verhaal op zichzelf. Op de kaart van de heer Van Deventer rond 1560 staat hij nog niet aangegeven. Op deze kaart staan verbindingen door stippellijntjes weergegeven. De Kleine Houtweg eindigt daar op een dwarsverbinding, die westwaarts naar de Fonteinlaan loopt ongeveer ter hoogte van Dreefzicht en oostwaarts tot aan de huidige Hildebrandlaan. Vanaf daar, ongeveer op de plek van de huidige Hildebrandlaan, loopt een pad naar het zuiden naar een boerderij.

Op de kaart van de heer Coenraetsz van 1573 is de westtak van de dwarsverbinding nog wel aanwezig, maar de oosttak niet meer. Daarentegen loopt de Kleine Houtweg gewoon rechtdoor en komt een eind ten noorden van de Spanjaardslaan op de Fonteinlaan uit. Verder valt nog op, dat de boerderij nu op de Zuiderhoutlaan georiënteerd is.

Op de kaart van de heer Berckenrode van 1621 is de situatie min of meer gelijk gebleven met die van 1573. Op de kaart uit 1643, eveneens van de heer Berckenrode, is deze verbinding verdwenen en eindigt de Kleine Houtweg ongeveer op de plek waar hij momenteel een bocht naar het oosten maakt. Wel is op deze kaart nog een dwarsverbinding naar het westen en het oosten te zien.

Op de kaart van de heren Spilman en Varel uit 1756-1769 is een heel ander verhaal te zien. Daar is de Kleine Houtweg kaarsrecht doorgetrokken tot de kruising Fonteinlaan/Spanjaardslaan.

Op de kaart van de heren Le Fevre de Montigny en Van Hooff uit 1799 is de verbinding op zichzelf niet veranderd, maar krijgt hij halverwege toch een ander karakter omdat daar de zichtas naar het Paviljoen Welgelegen (Provinciehuis) aangelegd is.

Anders wordt het na de reorganisatie van de Haarlemmerhout door Zocher in 1827/1828. Op de kaart van de heren Van Baarsel, Tuyn en Nautz uit 1837 is te zien, dat de verbinding een uitbundig slingerend verloop heeft gekregen.

Op de kaarten van de heer Jacobson uit 1930 en die van Falkplan uit 1977 is er geen rechtstreekse verbinding meer vanaf het einde van de Kleine Houtweg naar de kruising Fonteinlaan / Spanjaardslaan. Wel loopt daar de Oranjelaan, die een verbinding vormt met het midden van de Fonteinlaan. Momenteel moet je vanaf het einde van de Kleine Houtweg naar de kruising van de Fonteinlaan en Spanjaardslaan vele smalle bochtige paadjes en wat omwegen nemen, zodat er in feite geen echte verbinding meer is.

Samenvattend valt uit het bizarre verloop van deze verbinding door de eeuwen heen in mijn ogen op te maken, dat het nooit een echt belangrijke verbinding gevonden werd.

Bibliografie kort

(Beelaerts-van-Blokland, et al., 1989) (Beheervereniging_Mariastichting, 2020) (Blauw, 1959) (Blauw, 1963) (Boer, et al., 1989) (Bosch_Vervoort_van_den, 1992) (Bulte, 1996) (Crul, 2015) (Dis, 1971) (Dwarswaard, 2020) (Engelen, 2013) (Fortumus) (Fortumus) (Fortumus) (Hart_Haarlem, 2025) (Hart_Haarlem, 2025) (Holversteijn, et al., 1984) (Holversteijn, 1992) (Jong, et al., 2015) (Jonge, 2013) (Koene, 2005) (Koster, 1971) (Krol, et al., 2005) (Kurtz, 1972) (Kurtz, et al., 1999)

(Leeuwen, 2005) (Leeuwen, 2006) (Leeuwen, 2007) (Moerkerken, 1931) (Mijnssen, 1941) (Middelhout) (Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat) (NRC) (Oneindig_Noord-Holland, 2010) (Overmeer, 1936) (Overmeer, 1946) (Overmeer, 1946) (Overmeer, 1946) (Overmeer, 1976) (Peetoom, et al., 2001) (Redacteur_Haarlem, 2013) (Redacteur_Haarlem, 2013) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1919) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1920) (Redactie_Haarlems_Dagblad(Gemeente_Haarlem), 1920) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1931) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1954) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1960) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1969) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1980) (Redactie_Nieuwe_Haarlemsche_Courant, 1957) (Redactiejaarboek, 1943) (Redactiejaarboek, 1954) (Redactiejaarboek, 1955) (Redactiejaarboek, 1983) (Redactiejaarboek, 2003) (Rijksdienst_voor_het_Cultureel_Erfgoed) (Rijksdienst_voor_het_Cultureel_Erfgoed) (Rijksdienst_voor_het_Cultureel_Erfgoed) (Rijksdienst_voor_het_Cultureel_Erfgoed) (Rijksdienst_voor_het_Cultureel_Erfgoed) (Rijksoverheid) (Rijksoverheid) (Rijksoverheid) (Steur, 2001) (Temminck, et al., 1984) (Timmer, 2007) (Timmer, 2011) (Timmer, 2021) (Uittenhout, 1992) (Wagt, et al., 2005) (Weiden, 2005) (Weiden, 2014) (Wikipedia, 2025) (Wikipedia, 2024)

Hiernaast zijn op de website van het Noord-Hollandsarchief bij de onderdelen Haarlems Dagblad, de Beeldbank, Beeldbank De Boer en de Adresboeken van Haarlem veel gegevens verzameld op de adressen “Kleine Houtweg 16”, “Kl. Houtweg 16”, “Kleine Houtweg 31”, “Kleine Houtweg 47”, “Spaarne 55”, Zadelmakerslaan, Zander-instituut, Zanderinstituut.

14 Bibliografie uitgebreid

Beelaerts-van-Blokland, F.W.A., et al. 1989. *Paviljoen Welgelegen 1789-1989*. Haarlem : Schuyt en Co, 1989. ISBN 90 6097 249 X.

Beheervereniging_Mariastichting. 2020. Moderne woningen in hartje Haarlem en onderliggende pagina's. *Moderne woningen in hartje Haarlem*. [Online] 2020. [Citaat van: 9 Augustus 2025.] <https://www.mariastichtinghaarlem.nl/>.

Blauw, K. 1959. Het Provinciehuis van NoordHolland. *Haerlem Jaarboek 1958*. 1959, Vereniging Haerlem.

—. **1963.** Van "Hofstede" tot "Paviljoen" Welgelegen. *Haerlem Jaarboek 1962*. 1963, Vereniging Haerlem.

Boer, H.W.J. de en Dessing, A.M.F. 1989. *Franciscanessen en Mariastichting*. Haarlem : sn, 1989. ISBN 90 9002818 8.

Bosch_Vervoort_van_den, B.M. 1992. De doopsgezinde weeshuizen in Haarlem. 1992, Vereniging Haerlem.

Bulte, M. (Redactie) en Haerlem, Historische Werkgroep Vereniging. 1998. *Van oude nijverheid tot nieuwe zakelijkheid*. Haarlem : Schuyt & Co, 1998. ISBN 90 6097 473 5.

Bulte, M. 1996. *Het Rozenprieel, van buitengebied naar arbeiderskwartier*. Haarlem : De Vrieseborch Haarlem, 1996. ISBN 90 6076 421 8.

Crul, I. 2015. Kroniek 2014. *Haerlem Jaarboek 2014*. 2015, Vereniging Haerlem.

Dis, L.M. van. 1971. Jacobus van Looy in het huis van zijn jeugd. *Haerlem Jaarboek 1970*. 1971, Vereniging Haerlem.

Dwarswaard, A. 2020. Zonder Krelages zou sector niet zijn wat het nu is. [Online] 17 Juli 2020. [Citaat van: 1 Juli 2025.] <https://edepot.wur.nl/533212>.

Engelen, L. van. 2013. Protest tegen tuinontwerp muziekschool HART. *Haarlems Dagblad*. 7 Augustus 2013.

Fortumus. Nieuwe naam, dezelfde toewijding aan ouderenzorg. *Fortumus*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://www.fortumus.nl/pro-senectute-gaat-verder-als-fortumus>.

—. Spaar en Hout. *Fortumus*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://www.fortumus.nl/locaties/spaar-en-hout>.

—. Tussenhout. *Fortumus*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://www.fortumus.nl/locaties/tussenhout>.

Hart_Haarlem. 2025. Cursussen. *Hart; Kunst, kennis & cultuur*. [Online] Hart Haarlem, 2025. [Citaat van: 12 Juli 2025.] <https://www.hart-haarlem.nl/cursussen>.

—. **2025**. Welkom bij Hart!, Cultuur voor iedereen en onderliggende pagina's. *Hart; Kunst, kennis & cultuur*. [Online] Hart Haarlem, 2025. [Citaat van: 12 Juli 2025.] <https://www.hart-haarlem.nl/>.

Helversteijn, W. en Jong, J. de. 1984. Kroniekjaarboek 1983. *Haerlem Jaarboek 1983*. 1984, Vereniging Haerlem.

Helversteijn, W. 1992. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 1991*. 1992, Vereniging Haerlem.

Jong, K. de en Wynands_van_der_Ley, L. 2015. *Zuiderhout, een Haarlemse wijk tussen Hout en Spaarne*. Haarlem : Spaar en Hout, 2015. ISBN 978908683 0510.

Jonge, A.W.J. de. 2013. KRELAGE, Ernst Heinrich (1869-1956). *Resources Huygens ING*. [Online] Huygens Instituut, 12 November 2013. [Citaat van: 1 Juli 2025.] <https://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/krelage>.

Koene, B., 2005. Tussen Gracht en Hout, De vroege geschiedenis van de zuidkant van Haarlem. *Haerlem Jaarboek 2004*. 2005, Vereniging Haerlem.

Koster, S. 1971. Het nieuwe Van Looy-kabinet. *Haerlem Jaarboek 1970*. 1971, Vereniging Haerlem.

Krol, H. en Pley, G. 2005. *Spaarne Ziekenhuis, Van Diaconessenhuis en Mariastichting tot Spaarne Ziekenhuis*. Haarlem : De Vrieseborch, 2005. ISBN 90 6076 530 3.

Kurtz, G.H. en Temmink, J.J. 1999. *De straat waarin wij wonen*. Haarlem : Schuyt & Co, 1999. ISBN 90 6097 454 9.

Kurtz, G.H. 1972. *Haarlemse Hofjes*. Haarlem : Schuyt & Co, 1972. ISBN 90 6097 027 6.

Leeuwen, K. van. 2005. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 2004*. 2005, Vereniging Haerlem.

—. **2006**. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 2005*. 2006, Vereniging Haerlem.

—. **2007**. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 2006*. 2007, Vereniging Haerlem.

Middelhout. Middelhout/Woningen/Faciliteiten/Omgeving/Contact/Den Hout. *Middelhout*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://middelhout.nl/#Middelhout>.

Mijnssen, F. 1941. Titia van Looy-van Gelder. *Haerlem Jaarboek 1940*. 1941, Vereniging Haerlem.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Interprovinciaal Overleg(IPO), Vereniging van Nederlandse Gemeenten(VNG) etc. Check je plek (Kleine Houtweg 147). *Atlas Leefomgeving*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://www.atlasleefomgeving.nl/check-je-plek>.

Moerkerken, P.H. van. 1931. Jacobus van Looy. *Haerlem Jaarboek 1930*. 1931, Vereniging Haerlem.

NRC. Vierhand gaat op eigen kracht verder Dun & Bradstreet-dochter zelfstandig. *NRC-archief*. [Online] [Citaat van: 3 Juli 2025.] https://www.nrc.nl/nieuws/1985/08/19/vierhand-gaat-op-eigen-kracht-verder-dun-bradstreet-dochter-zelfstandig-kb_000029852-a3635529.

Oneindig_Noord-Holland. 2010. Krelage's Bloemhof. *Oneindig Noord-Holland*. [Online] 11 December 2010. [Citaat van: 30 Juni 2025.] <https://onh.nl/verhaal/krelage-s-bloemhof-haarlem>.

Overmeer, A. 1946. Haarlemse herinneringen aan de bevrijding. *Haerlem jaarboek 1944-1945*. 1946, Historische Vereniging Haerlem.

—. **1946**. Kroniek van Haarlem 1944. *Haerlem Jaarboek 1944 - 1945*. 1946, Vereniging Haerlem.

—. **1946**. Kroniek van Haarlem 1945. *Haerlem Jaarboek 1944 - 1945*. 1946, Vereniging Haerlem.

—. **1976**. Kroniek van Haarlem 1975. *Haerlem Jaarboek 1975*. 1976, Vereniging Haerlem.

Overmeer, W.P.J. 1936. Kroniek 1935. *Haerlem Jaarboek 1935*. 1936, Vereniging Haerlem.

Peetoom, Lenie en van der Hoek, Letty. 2001. *Door gangen en poorten naar de hofjes van Haarlem*. Leiden : Barabinsk, Historische Uitgaven nr. 2, 2001. ISBN 90 73983 17 7.

Redacteur_Haarlem. 2013. Cultuurcentrum HART mag verhuizen naar Kleine Houtweg. *Haarlems Dagblad*. 15 Maart 2013.

—. **2013**. Weerstand tegen verhuizing cultuurcentrum HART. *Haarlems Dagblad*. 13 Maart 2013.

Redactie_Haarlems_Dagblad. 1980. Opheffingsuitverkoop van de showroom en bouwmarkt van de Tegelunie in Bloemhofstraat 14. *Haarlems Dagblad*. 18 Januari 1980, p. 18.

—. **1954.** PTT weigerde "huis aan huis"-bezorging, Kort geding van Haarlemse firma tegen Staatsbedrijf. *HaarlemsDagblad*. 26 Maart 1954, p. 15.

—. **1969.** Schoenfabriek ontslaat 130 mensen. *Haarlems Dagblad*. 22 Maart 1969, p. 13.

—. **1919.** Stadsnieuws / Zander-instituut. *Haarlems Dagblad*. 30 Oktober 1919, p. 1.

—. **1931.** Stadsnieuws, winterbolbloemen-tentoonstelling, de officiële opening, eereprijzen. *Haarlems Dagblad*. 12 Februari 1931, p. 6.

—. **1960.** Tegelunie verhuist naar Haarlem. *Haarlems Dagblad*. 17 September 1960, p. 7.

—. **1920.** Vergadering van den Haarlemschen Gemeenteraad / Rondvraag. *Haarlems Dagblad*. 29 Januari 1920, p. 5.

Redactie_Haarlems_Dagblad(Gemeente_Haarlem). **1920.** Dienst der Lichamelijke Opvoeding (advertentie). *Haarlems Dagblad*. 3 Maart 1920, p. 4.

Redactie_Nieuwe_Haarlemsche_Courant. **1957.** Vierhand's Reclamediensten in nieuw gebouw. *Nieuwe Haarlemsche Courant*. 30 Maart 1957, p. 8.

Redactiejaarboek. **2003.** Jaarverslag. *Haerlem Jaarboek 2002*. 2003, Vereniging Haerlem.

—. **1954.** Kroniek 1953. *Haerlem Jaarboek 1953*. 1954, Vereniging Haerlem.

—. **1943.** Kroniek van Haarlem 1942. *Haerlem Jaarboek 1942*. 1943, Vereniging Haerlem.

RedactieJaarboek. **1983** . Kroniek van Haarlem 1982. *Haerlem Jaarboek 1982*. 1983 , Vereniging Haerlem.

Redactiejaarboek. **1955.** Museum "Het Huis Van Looy". *Haerlem Jaarboek 1954*. 1955, Vereniging Haerlem.

Rijksdienst_voor_het_Cultureel_Erfgoed. Bij Kleine Houtweg 139, 2012 CG te Haarlem, Monumentnummer 19447, tuinkoepel. *Rijksmonumentenregister*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/19447>.

—. Bij Kleine Houtweg 139, 2012 CG te Haarlem, monumentnummer 513467, lantaarnpaal. *Rijksmonumentenregister*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/513467>.

—. Bij Kleine Houtweg 139, 2012 CG te Haarlem, monumentnummer 513472, tuinaanleg van Springer. *Rijksmonumentenregister*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/513472>.

—. Kleine Houtweg 139 A, 2012 CG te Haarlem, Monumentnummer 513463, Verzorgingstehuis Spaar en Hout. *Rijksmonumentenregister*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/513463>.

—. Kleine Houtweg 139 A, 2012 CG te Haarlem, Monumentnummer 513464, Verzorgingstehuis Spaar en Hout. *Rijksmonumentenregister*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] Kleine Houtweg 139 A, 2012 CG te Haarlem.

—. Kleine Houtweg 139 B, 2012 CG te Haarlem, monumentnummer 513465, autogarage met baarruimte. *Rijksmonumentenregister*. [Online] [Citaat van: 27 Juli 2025.] <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/513465>.

Rijksoverheid. Firma E.H. Krelage en Zoon te Haarlem: 1811 - 1919. *Actorenregister*. [Online] [Citaat van: 27 Juni 2025.] <https://actorenregister.nationaalarchief.nl/actor-organisatie/firma-eh-krelage-en-zoon-te-haarlem>.

—. Noord-Hollands Archief te Haarlem: 2005. *Actorenregister*. [Online] [Citaat van: 11 Juli 2025.] <https://actorenregister.nationaalarchief.nl/actor-organisatie/noord-hollands-archief-te-haarlem>.

—. Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem: 1886-2005. *Actorenregister*. [Online] [Citaat van: 11 Juli 2025.] <https://actorenregister.nationaalarchief.nl/actor-organisatie/rijksarchief-noord-holland-te-haarlem>.

Steur, A.G. van der. **2001.** Vijfentwintigjaar Vereniging Haerlem 1976-2001, 17. Diversen. *Haerlem Jaarboek 2000*. 2001, Vereniging Haerlem.

Temminck, J.J., et al. **1984.** *Haarlemmerhout 400 jaar, "mooier is de wereld nergens"*. Haarlem : Schuyt & Co C.V., 1984. ISBN 90 6097 166 3.

Timmer, M. **2021.** De lotgevallen van de Coöperatieve Haarlemsche Groentenveiling. *Haerlem Jaarboek 2020*. 2021, Vereniging Haerlem.

—. **2007.** Het Krelagehuis. *Haerlem Jaarboek 2006*. 2007, Vereniging Haerlem.

—. **2011.** Tulpen uit Haarlem, over bloemisten, onderzoekers en tulpen. *Haerlem Jaarboek 2010*. 2011, Vereniging Haerlem.

Uittenhout, J.B. 1992. Het Frederikspark, "Het paradijs van Haarlem". *Haarlem Jaarboek 1991*. 1992, Vereniging Haarlem.

Wagt, W. de, et al. 2005. *Architectuurgids Haarlem*. Haarlem : Uitgeverij 010, Rotterdam, 2005. ISBN 90 6450 550 0.

Weiden, J, van der. 2014. Tussen onderzoek en actie, 25 jaar Werkgroep Gebouw en Omgeving 1988-2013. *Haarlem Jaarboek 2013*. 2014, Vereniging Haarlem.

Weiden, J. van der. 2005. Jaarverslag Werkgroep Gebouw en omgeving. *Haarlem Jaarboek 2004*. 2005, Vereniging Haarlem.

Wikipedia. 2024. Museum Het huis van Looy. *Wikipedia*. [Online] 28 Januari 2024. [Citaat van: 25 Juli 2025.]
https://nl.wikipedia.org/wiki/Museum_Het_huis_van_Looy.

—. 2025. Netwerk VSP. *Wikipedia*. [Online] Wikipedia, 10 Januari 2025. [Citaat van: 3 Juli 2025.]
https://nl.wikipedia.org/wiki/Netwerk_VSP.